

МУЗЕИТЕ И ОБРАЗОВАНИЕТО ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Д-р Даниела Коларова
Анета Калчева
Лилян Хьорт
Евгения Королцева

Тази публикация е създадена в рамките на проект „Повишаване на демократичната компетентност и разбирането за правата на човека сред младите хора“, изпълняван от Фондация „Партньори България“ в партньорство с Академия по права на човека, Норвегия и с финансова подкрепа, предоставена от Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство чрез фонд „Активни граждани“.

Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от авторите на публикацията и при никакви обстоятелства не може да се приема, че тази публикация отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд „Активни граждани“, България.

Музеите и образованието по права на човека

Фондация „Партньори-България“ (ФПБ) е регистрирана през 1998 г. в страната неправителствена организация с независимо управление. Мисията на Фондация „Партньори – България“ е да подпомага процеса на демократично развитие, мирно разрешаване на конфликти и защита на правата на човека, като оказва съдействие на институции, неправителствени организации и специалисти за подобряване на политиката и практиката в областта на правосъдието, социалните грижи, закрила на децата, образованието, икономическото развитие и опазването на околната среда. Организацията работи за укрепване диалога между гражданското общество, правителството и бизнес сектора, както и за насърчаване участието на различни по-слабо представени организации, групи и общности в процесите на вземане на решения. От създаването си организацията е част от международната мрежа PartnersNetwork, а от 2004 г. е съосновател на Европейската мрежа за демокрация и права на човека – DARE Network.

**MENNESKERETTIGHETS
AKADEMIET**
HUMAN RIGHTS ACADEMY

Академия по права на човека, Норвегия, е неправителствена организация, която работи за укрепване и спазване на международните конвенции по права на човека в Норвегия и по света. Академията организира и предлага лекции, интерактивни занимания и семинари за младежи, включително мигранти и бежанци, търсещи убежище в Норвегия. Екипът си сътрудничи с музеи от цялата страна и е член Националната мрежа на музеите по правата на човека, където участва в съвместни инициативи за образование на младите хора и широката публика в ценностите на демокрацията и мултикултурното мирно съжителство. Академия по права на човека осъществява проекти и в Русия, България и редица други европейски страни. Член е на Европейската мрежа за демокрация и права на човека – DARE Network.

Автори:

Д-р Даниела Коларова Лилиян Хьорт
Анета Калчева Евгения Королцева

Редактор:

Ваня Станчева

Снимка на корица:

“Новата планета” – изложба на АПЧ,
Норвегия, автор: Solveig Selj

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ: Музеите – малки места за права на човека.....	4
ЧАСТ ПЪРВА: Новата роля на музеите.....	5
1.1. Образование по права на човека.....	5
1.2. Музеите в близост до хората.....	6
Музеят като образователно пространство.....	7
Музеите като агенти на промяната	8
Музеите като центрове на общността.....	9
Музеите като разпространители на идеи	11
1.3. Образованието по права на човека и демократично гражданство	12
1.4. Обединения на музеите за права на човека	14
ЧАСТ ВТОРА: Образование по права на човека чрез музеите	18
2.1. Музеи за правата на човека	18
2.2. Исторически музеи и правата на човека	23
2.3. Исторически паметници и монументи и правата на човека.....	32
2.4. Научни и технически музеи и правата на човека.....	36
2.5. Музеи на изкуството и галерии.....	37
2.6. Съвременни творци и правата на човека.....	43
2.7. Образование за демокрация и права на човека: сътрудничество между музеи и неправителствени организации	45
ЧАСТ ТРЕТА: Музеите и образованието на младите хора по права на човека. Добри практики	48
3.1. „Новата планета“ – пътуваща изложба.....	48
3.2. „Робството преди и сега“	50
3.3. „Шести район“: Спомен за апартейда.....	52
3.4. Ане Франк	54
Музеите и правозащитният подход при работата с младите хора.....	56
Библиография	60

ВЪВЕДЕНИЕ: Музеите – малки места за права на човека

Къде в крайна сметка започват универсалните права на човека? В малките места, близо до дома – толкова близо и толкова малки, че не можем да ги видим на никоя карта на света. Но те са светът на отделния човек: кварталът, в който живее, училището или университетът, в които учи, фабриката, фермата или офисът, в които работи. Такива са местата, където всеки мъж, жена и дете търси равенство пред закона, равни възможности и равно достойнство без дискриминация. Ако тези права нямат значение там, те нямат значение никъде другаде.

Елинон Рузвелт

Музеите могат да бъдат едно от малките места, близо до дома, за които говори Елинон Рузвелт – малки места, които могат да помогнат за зачитането, защитата и прилагането на правата на човека.

В това изследване на новата роля на музеите сме се опитали да покажем как културните институции могат да съдействат за израстване на новото поколение като поколение на активни граждани, които разбират уроците на историята и приемат визия за бъдещето като свят на мир, сътрудничество, диалог и взаимно уважение между хората, независимо от различията помежду им. Чрез изследване на миналото, музеите помагат за по-добро разбиране на отношенията между хората и за постигане на правата на човека чрез информирано и постоянно наблюдение от страна на гражданите за тяхното спазване днес. Образованието по правата на човека възпитава ценности, вярвания и нагласи, които насърчават всички хора да отстояват както своите права, така и правата на другите.

Надяваме се, че тази публикация ще помогне на експертите от институции, отговорни за образованието на младите хора, като училища, общински съвети, музеи, младежки центрове и неправителствени организации, да си сътрудничат за въвеждане на нови подходи в работата с младежите, така че да се повиши разбирането за общата и индивидуална отговорност на всеки правата на човека да се превърнат в реалност във всяка общност.

От авторите:

Д-р Даниела Коларова и Анета Калчева, фондация „Партньори – България“
Лиilian Хьорт и Евгения Королцева, Академия по права на човека, Норвегия

ЧАСТ ПЪРВА: Новата роля на музеите

1.1. Образование по права на човека

Съгласно официалното определение образованието по права на човека представлява „обучение, разпространение и информационни усилия, които имат за цел изграждането на универсална култура на права на човека чрез предаване на знания и умения и формиране на нагласи, насочени към:

- а) засилване на зачитането на правата на човека и основните свободи;
- б) пълно развитие на човешката личност и чувството ѝ за достойнство;
- в) насърчаване на разбирателството, толерантността, равенството между половете и приятелството между всички нации, коренни народи, етнически, религиозни и езикови групи; и
- г) предоставяне на възможност на всички хора да участват ефективно в свободно общество.“¹

Образованието по права на човека подчертава необходимостта участниците да бъдат активни в процеса на обучение, а преподаването да използва подход, който отразява идеите, стоящи в основата на правата на човека. При този подход участниците имат възможност да осмислят и споделят своя опит, да изразят своите мисли и да имат определено влияние върху процеса. Счита се за фундаментално обучението да се провежда по начин, който позволява на учениците да участват във вземането на решения относно учебния процес. Важна цел е да им бъдат предоставени знанията и инструментите, които ще им помогнат да постигнат максимална независимост по отношение на своята способност да придобиват нови знания и да размишляват върху тях.

Могат да бъдат обособени три аспекта на образованието по права на човека:

1. Образование **относно** правата на човека – предоставят се знания за международните инструменти за защита на правата на човека;
2. Образование **чрез** правата на човека – прилагат се методи за участие, които създават умения за активно гражданство; и
3. Образование **за** правата на човека – насърчават се действия в защита на правата на човека (напр. да се говори открито за нередности и нарушения и да се предприемат действия срещу проявите на несправедливост).

1 United Nations. Plan of Action: World Programme for Human Rights Education. 2006, [https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/GuidelinesforNationalPlansofActionforHumanRightsEducation\(1997\).aspx](https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/GuidelinesforNationalPlansofActionforHumanRightsEducation(1997).aspx).

Холистичният подход към образованието по права на човека трябва да включва ценности като: защита на човешкото достойнство, превръщане на почитеността във фундаментална човешка ценност, утвърждаване на свободата на личността, демократичното участие, икономическото равенство и равенството на възможностите.²

Музеите като основни културни институции играят огромна роля в образованието по права на човека и разпространението на тези ценности. Съвременното развитие на музейното дело се отдалечава от традиционния модел на комуникация, при който информацията се предава от музея към посетителя пряко, по един линеен и еднопосочен начин. Този бихейвиористки модел се заменя от конструктивистките подходи, които признават активната роля на посетителя в изграждането на смисъла и значението.

Нарастващата привлекателност на концепцията за правата на човека за музеите и професията на музейния работник се крие в потенциала на тези институции да бъдат „агенти на промяната“, т.е. да бъдат активни в националния и международния обществен дискурс, като работят с определени общности за създаването на една межкултурна и транснационална публична сфера на говорене относно правата на човека.

1.2. Музеите в близост до хората

Ролята на музеите като средство за учене и преподаване може да бъде от съществено значение. Обикновено хората считат разглеждането на изложби, за разлика от четенето на големи текстови масиви или слушането на лекции, за лесно разбираем и достъпен начин за усвояване и осмисляне на информацията, който улеснява нейното разпространение. Способността на изложбите да опростяват, организират и контекстуализират информацията ги превръща в мощен учебен инструмент. Успешните музейни експозиции, както и всички добре изградени образи, могат да въздействат на хората по един изключително драматичен начин (както интелектуално, така и емоционално), като същевременно ги насочат към по-високи нива на разбиране по широк спектър от теми.³

Новата роля на музеите променя разбирането за тях от физически дом на значими предмети, малка част от които намират място в публичната експозиция, в институции, които допринасят за напредъка на обществото. Създаването на мини- и виртуални музеи, на обществени съоръжения и пътуващи колекции създава нови възможности за преосмисляне на тяхната роля през XXI век и ги приближава до повече хора, надхвърляйки границите на една общност и държава. Наличието на цифрови технологии и социални медии, на нови материали и други нововъведения изисква музеите да се адаптират към тези промени, за да останат неразделна част от публичните институции в съвременното общество.

² Reardon, B. *Educating for Human Dignity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010.

³ Falk, J.H. & Dierking, L.D. *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

Една от най-забележителните тенденции в съвременното музейно мислене относно работата с младите хора, етиката и общественото развитие е нарастващият интерес към изследването и насърчаването на защитата на правата на човека. В последните десетилетия музеите се превръщат в граждански средища на активизъм и в пространства за провеждане на по-широки интелектуални и културни дебати. Като институции те могат да инициират и да се ангажират с организирането и проследяването на дискусии по теми от обществено значение; предоставят на общността изложби и културни програми, които са от значение за дебатите около правата на човека.⁴

В препоръката на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО) относно опазването и популяризирането на музеите и музейните колекции, тяхното многообразие и роля в обществото, приета на 38-та сесия на Генералната конференция на организацията през 2015 г., се казва, че музеят е публично пространство, което има за цел да възпита социално сближаване и изграждане на умения за активно гражданство.⁵

Идеята за създаването на музей, фокусиран не само върху миналото, но и върху проблемите на ежедневието и настоящето, не е нова. Тя идва от преосмислянето на ролята, която тези центрове са играли през 60-те и 70-те години на XX век в борбата за граждански права в Съединените щати, в антивоенните и феминистките движения (вкл. на хипитата), в гражданските вълнения в Европа (напр. студентските протести във Франция през 1968 г.), както и в антирасистките движения и борбите за деколонизация и независимост в редица държави. Така на преден план излиза разбирането, че „музеят служи на човека, ако се отнася пряко до човека от днешния и утрешния ден“.⁶

Музеят като образователно пространство

Според Джордж Хейн дебатът за това дали музеят е преди всичко място за естетическо преживяване, или по-скоро образователна институция, има дълга история. Той стига до извода, че „във всички случаи е образователна институция, тъй като е отворен за публика“.⁷

По принцип музеите се посещават от много хора. Отиваме там, когато искаме да научим повече за дадено място, за неговата история и хората, които са живели и живеят там. Традиционният музей разполага с колекция от артефакти, които разказват за мястото, историята и жителите му, а посетителите се разхождат, разглеждат експонатите и четат поясненията към тях. Макар че по този начин могат да научат много нови неща, тя рядко имат възможност да задават въпроси за експозицията.

4 Janes, R.R. & Sandell, R. (Eds). *Museum Activism* (1st ed.). Routledge, 2019.

5 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Recommendation concerning the protection and promotion of museums and collections, their diversity and their role in society, adopted by the General Conference at its 38th Session. Paris, 17 November 2015.

6 Janes, R.R. & Sandell, R. (Eds). Цит съч.

7 Hein, G. *The Role of Museums in Society: Education and Social Action*. Wiley Online Library, 2010, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.2151-6952.2005.tb00180.x>.

Днес образователната роля на музеите се разбира не само като информативна, но и като конструктивна и насърчаваща дискусии. Това са пространства, в които трябва да бъдат повдигнати въпроси, да бъдат оспорвани установени наративи и да се акцентира върху въпроси, които в миналото обичайно са били пренебрегвани. Например когато човек се разхожда из музея *Eidsvoll 1814*⁸ – исторически обект и родно място на Норвежката конституция, – той може да види портретите на нейните автори, окачени на стените. Тъй като сред тях няма нито един женски образ, напълно логично е посетителят да се запита къде са били жените по онова време. Съвременните музеи и инсталации често водят до рефлексия и поставят необсъждани въпроси. През последните два десет години подобна тенденция се наблюдава в Норвегия, където понятието „социална мисия на музея“ става основно и може да се проследи в документите, свързани със социалната и културната политика на страната.⁹ То се използва в контекста на повишените очаквания към музеите да се демократизират като институции и публични пространства: да включват, а не да изключват; да бъдат отражение на обществената среда, която ги заобикаля; да показват колкото се може повече тълкувания и гледни точки; да не се страхуват да се противопоставят и да бъдат активни участници в обществения дебат.

Музеите като агенти на промяната

Музеите имат огромен потенциал да работят за представяне на теми и материали, свързани с правата на човека и социалната справедливост, както и да ангажират публиката в дебати, свързани с тях.

Докато фактите, доказващи присъщия политически характер на музеите и тяхната способност да влияят върху мисленето и нагласите на посетителите, са много на брой, относително по-малко внимание се отделя на техния потенциал не само да отразяват, но и да въздействат на моралния, политическия и социалния климат, в които се разгръща борбата за правата на човека. Все повече обаче се осъзнават социалните ефекти и политическите последици от дейността на музеите, както и използването им за подкрепа на редица каузи, свързани с правата на човека. По света съществуват много практики, които подкрепят разбирането, че този вид културни институции не само организират и улесняват провеждането на дискусии по теми, свързани с правата на човека, но също така са места, на които се оформят мнения и се обменя информация. Съвременните музеи въвеждат все по-активни начини за ангажиране на публиката, предоставяйки ѝ възможност да споделя собствените си възгледи и разбирания по съответните теми. Така посетителите могат по-лесно да преминат от състояние на некритичен получател на фиксирани съобщения, създадени от музея, към активен участник в създаването на смисъла. В този процес музеите разказват истории и показват морални позиции, влияейки върху възприятието и мисленето на посетителите.¹⁰

По отношение на образованието по права на човека, историите, представяни от

8 Eidsvoll Manor House, <https://eidsvoll1814.no/en>.

9 Holmesland, H. *Museens samfunnsrolle*, Oslo: Kulturrådet, 2013.

10 Janes, R.R. & Sandell, R. (Eds.). Цит. съч.

музеите чрез изложби и други форми на комуникация, могат да се разбират като ресурси, които посетителите използват, приемат, отхвърлят и преподреждат или просто пренебрегват или игнорират – и всичко това в опит да осмислят света, който ги заобикаля.

Музеите като центрове на общността

Историческото развитие на музеите показва, че те са преоткривани няколкократно. От частни колекции на владетели и заможни хора, чиято основна цел е била да впечатляват врагове и приятели, до превръщането им в изследователски центрове, романтизирани през XX век с филми като този за Индиана Джоунс. От място, където богатите и могъщите са показвали артефакти, които са покорили, откраднали или разграбили от други култури, до място (понякога) изпълнено с трудно разбираемо изкуство и предмети, загубили своята практическа стойност. В крайна сметка музеите влизат в новия век променени и по начин, който утвърждава тяхната обществена роля на образователни центрове и достъпни средища на общността, които предлагат програми за деца и възрастни.

С дигиталната революция от началото на XXI век музеите се демократизират още повече, като се увеличават възможностите на посетителите да бъдат активни участници в експозициите.

Това превръщане на музеите в центрове на общността е свързано с промени в тяхната организация, с които показват засилена социална отговорност. Наблюдава се излизане от сградата на музея и навлизане в публичното пространство, което води до промяна и засилване на връзката с публиката. Така например през 2010 г. Нидерландският архитектурен институт¹¹ в Ротердам пуска мобилното приложение UAR¹² (Urban Augmented Reality – „Градска добавена реалност“), което предоставя информация за архитектурната среда въз основа на текст, изображение, архивен материал и филм на iPhone или Google Android. Приложението помага на посетителите да се разходят из града и да получат допълнителна информация за това, което виждат, както и да научат за обекти, които са престанали да съществуват или предстои да бъдат изградени. Други музеи в Нидерландия, като Националният исторически музей и Музеят на фотографията, също имат програми за разширяване на пространството извън рамките на институцията, като използват магазини и рекламно пространство, за да стигнат до публиката и да я запознаят с произведения на изкуството.

Излизането на музеите от сградите и търсенето на публика там, където най-лесно могат да достигнат до хората, разширява обхвата на тяхната дейност и я демократизира. В своята книга „Музей на участието“ Нина Саймън¹³ изследва множество начини, по които музеите могат да променят своето отношение към посетителите, превръщайки ги от пасивни потребители на експозиции в активни „производители“ на опит.

11 Netherlands Architecture Institute – NAI, <https://hetnieuweinstituut.nl/en>.

12 UAR, <https://nai.hetnieuweinstituut.nl/en/uar>.

13 Simon, N. The Participatory Museum. Santa Cruz, Ca, USA, 2010.

Ако традиционният музей е учителят, неговата публика са учениците, получаващи знания, и връзката между тях е еднопосочна, то модерният музей търси начини да привлече и да общува със своята публика по все по-разнообразни начини. По света все повече музеи се опитват да изградят активни общности и да организират нетрадиционни дейности, за да достигнат до нова аудитория. Например всеки петък музеят на Ван Гог в Амстердам е отворен до 22:00 часа с пълна програма с диджеи, музика, видео и напитки, като по този начин придобива актуалност за цяла нова група посетители: млади местни жители, търсещи социални контакти и културна вечер.

Днес все повече музеи се превръщат в центрове, в които посетителите едновременно участват, съдействат и консумират; все по-често са места, където могат да се срещнат съмишленици и да обсъдят теми като изкуство, култура и история. Това може да стане в сериозна и спокойна атмосфера, с чаша кафе или коктейл в ръка, със стимулиращи и вълнуващи дебати, с танцови вечери или с други социални събития. Така музеите заемат отговорна позиция в изкуството, в историческото и културното наследство и в обществото като цяло. Пример за такъв тип социална отговорност е проектът „Алцхаймер“ (*Alzheimer's Project*)¹⁴ на Музея на модерното изкуство в Ню Йорк – МоМА. Резултатите недвусмислено показват, че проектът има положително социално и интелектуално въздействие върху хората с деменция, като им помага да възстановяват своите спомени. StoryCorps е друг американски проект, в който се стимулират разговорите между хората, а техните истории, понякога емоционални и красиви, се записват и съхраняват за следващите поколения.¹⁵

Така в цял свят музеите експериментират с проекти, които имат положително въздействие не само върху изкуството и културното наследство, но и върху своята целева аудитория и обществото като цяло. Превръщат се в институции, които запълват празнини между хора с различен произход, социално-икономически статус и възраст. Нещо повече – заемат позицията на водещи институции в обществения дебат по трудни въпроси.

Добър пример за социална отговорност са музеите в Бразилия. През последните две десетилетия в южноамериканската държава се наблюдава бум в създаването и развитието на нови музеи. През 2009 г. е създаден Бразилският институт на музеите – IBRAM¹⁶, който определя националната политика в тази сфера. По данни на Института през 2017 г. музеите в страната наброяват 3700 – предимно малки институции със специфична социална роля в своите общности, които функционират като координационни центрове по културни, социални и политически въпроси.¹⁷ IBRAM е разработил програма, наречена „Точки на паметта“, чиято цел е да бъдат създадени и развивани важни за общността места, които да поддържат социалната памет. Програмата включва широк кръг от дейности, сред които изложби, панаири, работилници и много други. Общностите се определят като центрове, като главни действащи

14 The MoMA Alzheimer's Project, <https://www.moma.org/visit/accessibility/meetme/>.

15 StoryCorps, <https://storycorps.org/>.

16 IBRAM, <https://ibram.org.br/en/>.

17 Janes, R.R. & Sandell, R. (Eds). Цит. съч.

лица, а музеите, наречени „точки на паметта“ – като платформи, в които активното участие на гражданите води до подобряване на качеството на живот, укрепване на социалното сближаване, насърчаване на туризма и местната икономика, както и намаляване на социалните неравенства и насилието. Програмата следва да обхване т.нар. фавéли – гъсто заселени бедни квартали в бразилските градове, често разположени по склоновете на хълмове и планини, в които жилищното и общественото строителство е без градоустройствен план, отсъства развита градска инфраструктура и има високо ниво на престъпност. Програмата превръща музеите в тези райони в двигател на жива култура, която е широко достъпна и с реална стойност за общността.

Музеите като разпространители на идеи

През последните няколко десетилетия правата на човека се превърнаха в една от най-разпространените политически ценности на нашето време.

За да се разбере потенциалното влияние на един музей върху процесите, свързани с правата на човека, и условията на договаряне на тези права, трябва да се погледне отвъд статичните експозиции и посещенията на изложби. Както твърди Корин Крац¹⁸, идеите, въплътени в изложбите, се разпространяват широко извън хората, които ги посещават и преживяват. Това става „чрез взаимодействие между посетителите, разговори, рецензии в пресата, отражение върху бъдещи изложби и други следи от влиянието на изложбата, които се простират далеч извън нея“. Ясно е, че публиката на музеите включва не само хората, които минават през вратите им, но и онези, които имат достъп до тях чрез техните уебсайтове. Това, което е по-малко видимо, са начините, по които по-разпръснатата публика се среща с музея и се ангажира с моралните позиции, въплътени в неговите разкази. Това са хората, които научават за дадена изложба посредством информация, предавана от уста на уста, от приятели и семейство, чрез съобщения по телевизията, радиото и социалните медии или чрез онлайн дискусии.

Музейните разкази, пресъздадени чрез експозиции, изложби и други начини на публична комуникация, стават част от моралния свят, в който живеем, прониквайки в езика и оформяйки поведението и социалното взаимодействие. Те имат своят принос в ежедневните процеси, чрез които се създават, прилагат и преживяват правата на човека.

Музеите на Холокоста са пример за това как идеите се разпространяват далеч отвъд експозициите и събитията, организирани в сградите. Техните послания са за образование в толерантност и приемане на различията, защото, както споделят много от оцелелите жертви на нацисткия режим в Германия, всичко започва с един дълъг период на език на омразата, а не с концентрационните лагери, гетата и депортацията, които идват много по-късно. Реториката, всяваща страх и омраза, създава аргумент против евреите много преди появата на нацисткия режим на Хитлер да отдели, изолира, дехуманизира и

¹⁸ Kratz, C. *The Ones That Are Wanted: Communication and the Politics of Representation in a Photographic Exhibition*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2002.

в крайна сметка унищожи цяла група единствено заради това, че е са евреи. Така за голяма част от населението става просто и приемливо да бъдат убити определените като не-хора или по-малко хора. Образователната кампания *#ItStartedWithWords* („Всичко започна с думите“)¹⁹ на музеи на Холокоста от целия свят дава думата на оцелели и свидетели на събитията и ги окуражава да размишляват върху годините, случките, моментите, водещи до Холокоста – време, в което тези хора не биха могли да предвидят, нито дори си представят прехода на своите съседи, учители, съученици и колеги от думи към директно физическо насилие.

Този урок от историята показва как езикът на омразата може да се превърне в действия с невъобразими резултати.

1.3. Образованието по права на човека и демократично гражданство

През последните 70 години правата на човека допринасят значително за процеса на демократизация и хуманизация на обществата, а жестокостите на Втората световна война налагат необходимостта от международно сътрудничество с цел запазване на мира и справедливостта.

С приемането през 1948 г. на Всеобщата декларация за правата на човека²⁰ международната общност отбелязва голям напредък в извеждането на преден план на стойността на човешкия живот, човешкото достойнство и уникалността на всеки. Международното законодателство, свързано с правата на човека, защитава естественото право и нужда на хората да говорят и да се придвижват свободно, да живеят достойно и да разказват своя собствена история.

Правата на човека са преди всичко индивидуални, а не колективни. Те поставят човешкото същество в центъра и така историята на индивида става по-важна от националния наратив. Засиленият фокус върху индивидуалните права и свободи оказва влияние върху работата на редица социални институции като училища, затвори, въоръжени сили, болници и съдилища. През последните десетилетия е извършена голяма промяна в разбирането за правата на детето и тяхното упражняване. И ако през 60-те години на миналия век физическото наказание е често срещана практика в училищата в Обединеното кралство²¹ и на други места по света, днес се счита за тежко нарушение на правата на детето и предизвиква остри обществени реакции. Всъщност училищата постепенно се превръщат в едно по-дружелюбно, по-толерантно и включващо пространство, в което учебният процес се осъществява в атмосфера на демократичност и доверие.

19 *ItStartedWithWords*, <https://itstartedwithwords.org/>.

20 Служба на Върховния комисар по правата на човека на ООН. Всеобща декларация за правата на човека, <https://www.ohchr.org/en/udhr/pages/Language.aspx?LangID=blg>.

21 Council of Europe Human Rights Channel, 15 June 2015: How Two Parents Stopped Corporal Punishment in UK Schools. Landmark Human Rights Case Saved Millions of Children from Being “Belted” by Teachers. (Как двама родители спряха наказанията в училищата в Обединеното кралство. Ключова история за правата на човека, която спаси милиони деца от боя с колани в училище): <https://www.coe.int/en/web/human-rights-channel/-/how-two-parents-stopped-corporal-punishment-in-uk-schools>.

А как стоят нещата при музеите?

Те също преразглеждат своята роля в изграждането на демократична общност и общество на многообразието. И ако първоначално са създадени като институции, които поддържат националния наратив, свързан с формирането на национална държава, то днес историите, които разказват, могат да бъдат много лични и да идват от обикновени граждани, свидетели на събития. Тази промяна в начина, по който музеите се демократизират и комуникират с публиката обаче, отнема време и изисква политическа подкрепа. Така например от критиките на полското правителство към Музея на Втората световна война в Гданск²² се вижда, че този преход, чиято цел е да включва възможно най-много гледни точки за представянето на историческите събития, може да бъде политически чувствителен въпрос, който може да застраши академичната свобода на музейните специалисти.

Превръщането на правата на човека в част от ежедневието на хората е отправна точка за започване на откриването и преоткриването на модерните общества.

В Норвегия се полагат сериозни усилия в посока превръщане на правата на човека в основен фокус на музейните експозиции, независимо дали става дума за история, наука, или изкуство. Пример за това е експозицията „Вкъщи с...“, отворена за посетители през 2017 г. в Техническият музей в Осло²³. Тя проследява лечението на психично болни пациенти в страната през последните 100 години и дава възможност да се чуят гласовете и личните истории на стотици хора, които вече не са заключени в обезличаващите психиатрични институции, а функционират в обществото. Постоянната интерактивна експозиция „Типично“ на Межкултурния музей в Осло²⁴ провокира посетителите да се замислят над въпроси като расизъм, ксенофобия и предубеждения и тяхното проявление в ежедневието и им отправя предизвикателство да проверят собствената си склонност към предразсъдъци. А експозицията „Антисемитизъм – преди и сега“ на Еврейския музей²⁵ предлага пътешествие в световната история, обогатено с множество лични истории на млади хора, живеещи в Норвегия.

Какво превръща един музей в музей за правата на човека?

Не е задължително един музей да бъде фокусиран единствено върху правата на човека, за да повдига чувствителни въпроси, свързани с тяхното нарушаване. Обикновено музеите и инсталациите, които се намират на исторически места (напр. в концентрационните лагери ГУЛАГ²⁶ и Аушвиц²⁷), автоматично биват възприемани като музеи за правата на човека.

22 DW. Polish Government wins Gdansk World War II Museum Case. DW [Online], 25.01.2017, <https://www.dw.com/en/polish-government-wins-gdansk-world-war-ii-museum-case/a-37261074>.

23 Tekniskmuseum, AT HOME WITH... People with severe and long-term mental ill health, <https://bit.ly/3l976ne>.

24 Interkultural Museum in Oslo, Typical, <https://www.oslomuseum.no/typical/>.

25 Jewish Museum in Oslo, Anti-Semitism – before and now, <https://antiseMITtisme-forogna.no/>.

26 Музей истории ГУЛАГа, Москва, Российская федерация, <https://gmig.ru/>.

27 Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau, <http://auschwitz.org/en/>.

Музей за правата на човека може да бъде всеки, който представя нова информация по демократичен, интерактивен и дружелюбен начин. Интерактивни инсталации, използване на графични и дигитални технологии, предоставяне на възможности за обратна връзка и пряко участие на посетителите – всичко това са все признаци, говорещи за демократичен подход, който гарантира разнообразие от гласове, интерпретации и мнения.

Тъй като повечето съвременни общества са хетерогенни, мултикултурни и взаимносвързани, тенденцията е музеите да представят многообразието от групи и идентичности в тях. За да бъдат обхванати проблемите на малцинствата през призмата на правата на човека, но не само с поглед назад към историята, а и посредством анализ на днешната ситуация, се изисква сериозен професионализъм от страна на музейните специалисти. Сътрудничеството, обменът на информация и умения между тях и организациите на гражданското общество са изключително полезни в това отношение. Тъй като организациите на гражданското общество често работят като инициативи на местно ниво, те могат да бъдат по-близо до хората и явленията и съответно да дадат съществен принос за създаването на интересни, важни и свързани с темата музейни изложби и инсталации.

1.4. Обединения на музеите за права на човека

Международна федерация на музеите за правата на човека

Международната федерация на музеите за правата на човека (Federation of International Human Rights Museums – FIHRM²⁸) е една от най-скоро създадените и бързо развиващи се международни музейни мрежи. Създадена през 2010 г. по инициатива на Международния музей на робството в Ливърпул и по-специално на неговия директор Дейвид Флеминг, FIHRM поддържа собствен уебсайт, координира работата на федерацията и организира годишни конференции в партньорство със своите членове и свързани организации, като се старее да работи с минимум бюрокрацията, ниски разходи и по неформален начин. Днес обединението има поддръжници на пет континента: Северна и Южна Америка, Африка, Австралия (Нова Зеландия) и Европа. FIHRM се основава на две ключови твърдения за ролята на съвременните музеи: (1) че ролята им се променя и (2) че осъзнават и приемат своята нарастваща социална отговорност.

Международната федерация на музеите за права на човека се стреми да координира работата на своите членове по такъв начин, че да позволи на музеите, които се ангажират с чувствителни и противоречиви теми в областта на човешките права, да работят заедно и да обменят нови начини на мислене и инициативи, особено когато става дума за трудни, политически натоварени и спорни теми. Членовете на FIHRM могат да обменят идеи и практики, да работят заедно и активно да откриват нови начини за справяне с актуалните проблеми в областта на правата на човека. Членството в организацията е по възможностите на всеки музей, независимо от неговата големина и ресурси. Днес FIHRM обединява 110 музея от цял свят, които заедно отправят предизвикателство

28 National Museums Liverpool, FIHRM, www.fihrm.org.

към традиционното мислене и практики и играят активна роля в показването на нарушенията на човешките права, както и в организирането на кампании срещу тях.

Дейвид Флеминг описва променящата се концепция за музеите в три основни направления: (1) все по-често фокусът се поставя върху хората, а не върху колекциите, в резултат на което все повече разказват истории и разпространяват идеи; (2) възприемат по-емоционален подход към споделянето на идеи; (3) чрез засилената си работа с малцинствени, потиснати, отчуждени и изключени обществени групи стават все по-ангажирани с културното многообразие. Според Флеминг последният принцип, който поставя културното многообразие в центъра на съвременните практики, трябва да се превърне в платформа за работата на музеите в трите пресечни области – представителство, образование и действие.²⁹

Международната федерация на музеите за правата на човека определя новата роля на музеите по следния начин: да работят за промяна на пагубни за човечеството вярвания и нагласи, каквито са например расизмът и ксенофобията. Тази нова роля се основава на убеждението, че със своя опит и експертиза музеите и професионалистите, работещи в тях, имат какво да допринесат в борбата за равни права.

Обща цел на членовете и поддръжниците на FHRM е социалната справедливост, която следва да бъде постигната чрез противопоставяне на съвременните форми на расизъм, дискриминация и нарушения на правата на човека в световен мащаб. Музеите, които членуват в мрежата, преследват тази цел чрез редица инициативи, които варират от изложби до разнообразни проекти в партньорство с местните общности за ангажиране на повече граждани в борбата срещу расизма и дискриминацията.

Да се даде възможност на музеите да се развиват като социално ангажирани институции, които не се колебаят да заемат идеологическа позиция, е една от определящите черти на Международната федерация на музеите за правата на човека. Това означава, че както институцията, така и посетителите на музеите са призовани да бъдат активни.

Международната коалиция на местата на съвестта

Международната коалиция на местата на съвестта³⁰ е мрежа от исторически обекти, музеи и инициативи за почитане на миналото, която свързва борбите за справедливост от историята със съвременното движение за защита на правата на човека. Коалицията е основана през 1999 г. от Рут Абрам, директор на Музея на жилищните блокове в Долен Ийст Сайд в Ню Йорк, и днес наброява повече от 300 места на съвестта от 65 държави, които работят в мрежа и развиват своя капацитет. Сред членовете ѝ има обекти и инициативи както от млади, така и от дългогодишни демокрации, като общото между тях е, че се борят с наследство

29 Fleming, D. A Sense of Justice: Museums as Human Rights Actors. *The International Council of Museums Magazine*, 2016, 68(1): 8-9.

30 International Coalition of Sites of Conscience, <https://www.sitesofconscience.org/en/home/>.

на насилие и конфликти и се стремят да изградят едно по-добро бъдеще, хвърляйки мост между миналото и настоящето.

Коалицията е посветена на изпълнението на две цели: 1. да допринесе за запаметяването на минали нарушения на правата на човека; и 2. да описва и да показва тяхното съвременно наследство. Осигурява се финансиране за програми за гражданска ангажираност и се извършва застъпничество на места, в които има нужда от защита на правата на човека. Започнала своята дейност като обединение на девет исторически обекта от пет континента, днес Международната коалиция на местата на съвестта се е разраснала значително, обхващайки много повече членове, които формират и регионални мрежи, за да си сътрудничат по местни проблеми.

Местата на съвестта всъщност са места на паметта. Това са исторически обекти, базирани на местата на минали събития, музеи или паметници, които със самото си съществуване предотвратяват изтриването на събитията от колективната памет, за да се помнят уроците от миналото и да се осигури по-справедливо и хуманно бъдеще. Местата на съвестта осигуряват безопасни пространства за запомняне и запазване дори и на най-травмиращите спомени, позволявайки на посетителите да установят връзка между миналото и свързаните с него съвременни проблеми по отношение на правата на човека. По този начин един музей, например бивш концентрационен лагер, се превръща в катализатор на дискусии относно съвременната ксенофобия. Музеят на историята на ГУЛАГ³¹ например инициира разговори, свързани с потискането на свободата на словото в Русия към днешна дата. Музеите на робството в Африка организират кампании за подпомагане на милионите, страдащи от някаква форма на робство в наше време, включително на хората, жертви на трафик и експлоатация.

Международният комитет за управление на музеите (INTERCOM), който е част от Международния съвет на музеите (ICOM)³², се фокусира върху идеи, въпроси и практики, свързани с управлението и лидерството на музеите. В последните години комитетът е създал три ключови декларации за работата на музеите по отношение на правата на човека.

През 2009 г. в мексиканския град Тореон членовете на INTERCOM излизат със следната декларация:

*INTERCOM вярва, че основната отговорност на музеите е, когато е възможно, да бъдат активни в насърчаването на многообразието и правата на човека, в зачитането и равенството на хората от всякакъв произход и вяра.*³³

31 ГУЛАГ, или Главно управление на наказателните лагери (на руски: ГУЛаг), е държавен орган в Съветския съюз, отговорен за администрацията на системата от основни съветски лагери за изправителен труд (ИТЛ) от 30-те до 50-те години на XX век. Музеят за историята на ГУЛАГ може да бъде разгледан тук: <https://gmig.ru/>.

32 International Committee for Museum Management (ICOM), <http://intercom.mini.icom.museum/about/about-intercom/>.

33 Fleming, D. Human Rights Museums: An Overview. Curator: The Museum Journal, July 2012, 55(3), <https://doi.org/10.1111/j.2151-6952.2012.00148.x>

Четири години по-късно в Рио де Жанейро, Бразилия, е направена съвместна декларация на INTERCOM и членове на FIHRM, която гласи:

*INTERCOM и FIHRM отхвърлят всички форми на нетърпимост и дискриминация и призовават правителствата във всички държави да уважават различните политически, сексуални и религиозни предпочитания и да насърчават своите музейни общности да изследват различни въпроси без страх от цензура или политически натиск.*³⁴

През 2014 г. в Тайпе, Тайван, членовете на INTERCOM и FIHRM отново се събират, за да постигнат съгласие по нова декларация, в която се казва:

*Музеите допринасят за демократизацията на нациите, като насърчават свободния дебат и се противопоставят на всякакви авторитарни версии за събитията и изкривяване на истината.*³⁵

С тези декларации на музеите е даден важен мандат, който включва необходимостта да се ангажират с един етичен и саморефлексивен подход към събитията, и в същото време се признава, че начинът, по който тези институции функционират и представят събитията, има последици за бъдещето на човешките права и музеологията.

Тъй като музеите се сблъскват с чести етични и рефлексивни предизвикателства, произтичащи от специфичното им позициониране между правителствата и гражданското общество, те трябва да продължават да се справят със сложна съвкупност от въпроси, които изграждат основата на самия дискурс за правата на човека. Това са въпросите, свързани със статута и признаването на правата на човека в конкретното общество и в глобална общност, в която се намира музеят, както и такива, свързани с представянето и защитата на тези права в музейна среда.

34 Fleming, D. Museums, Human Rights, Contested Histories and Excluded Communities. *Museum International*, 2018, 67: 1-4, 116-124, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1111/muse.12085>.

35 Fleming, D. Museums, Human Rights, Contested Histories...

ЧАСТ ВТОРА: Образование по права на човека чрез музеите

2.1. Музеи за правата на човека

През последните няколко десетилетия все по-голям брой музеи по света отправят призив за защита на правата на човека. Те разгръщат по различен начин дискурса относно правата на човека, равенството и социалната справедливост, като представят интерпретация на широкообхватни съвременни и исторически събития, включително Холокоста, трансатлантическата търговия с роби, южноафриканския апартейд, известни периоди на политически гнет в Аржентина, Тайван, Чили и други страни. Темите са вдъхновени от опита на отделни лица, групи и държави, активни в новите социални движения, възникнали през втората половина на XX век.

Както отбелязва Дженифър Картър, оформя се нова форма на музеи, които се появяват в различни части на света и „превръщат концепциите, историите и практиките по отношение на правата на човека в основа на своята институционална мисия, кураторска практика, изложби и програмни инициативи“³⁶. Глобалният интерес към потенциала на музеите да изследват теми, свързани с правата на човека, и да подкрепят правозащитни каузи се наблюдава в бързото разрастване на мрежи като Международната коалиция на местата на съвестта и Международната федерация на музеите за правата на човека. На този фон сред съществуващите музеи на изкуството, науката и историята се забелязва и нарастващ интерес към проекти, които показват по-активно ангажиране с правозащитни въпроси. Чрез образование, разпространение на знания и представяне на исторически документи се насърчават разсъжденията по въпроси като граждански дълг и гражданско поведение. Нещо повече, докато една част от музеите се стремят да изяснят съвременното наследство от исторически несправедливости, други подтикват към социална активност. Тези специфични образователни дейности са важна характеристика на музеите за правата на човека. Това са институции, посветени не само на запазването на паметта за историческите събития, но и на конструктивното обръщане към настоящето и бъдещето в контекста на тези събития.

Това реформаторско намерение за подбуждане към социален активизъм се отличава с изричното намерение не само да промени мисленето и да насърчи проявата на по-голяма гражданска отговорност, но и да мобилизира общностите да предприемат действия. Така например мисията на Южноафриканската фондация за Холокост и геноцид (South African Holocaust & Genocide Foundation – SAHGF) към Центъра за Холокост и геноцид в Кейптаун³⁷ е не само да подкрепя развитието на култура на правата на човека, но и активно да се стреми да насърчава социалната активност и по-голямата индивидуална отговорност за изграждането на общността.

36 Carter, J. *Human Rights Museums and Pedagogies of Practice: The Museo de la Memoria y los Derechos Humanos. Museum Management and Curatorship*, 2013, 28:3, 324-341, <https://bit.ly/3iaSRMD>.

37 Cape Town Holocaust & Genocide Centre, South Africa, <https://ctholocaust.co.za/>.

Много музеи за правата на човека свързват дейностите по образование с възпоменание на миналото. Такъв е случаят с Мемориалния музей на Холокоста в САЩ³⁸, изграден на основата на една развиваща се традиция, която съчетава честванията за запазване на паметта на жертвите на Холокоста с дейностите по изследване, представяне и интерпретиране на различните истории и материали. Демонстрира се нарастващо желание по време на възпоменателните чествания към разказа за ужасните исторически събития от миналото да се добави както морална рамка, така и по-задълбочено контекстуално обяснение.

Музеите по правата на човека имат за цел да работят с факти и да прилагат доказателства. Те събират, съхраняват и документират материали за събития, които по-късно могат да бъдат използвани от международни военни трибунали в борбата им за социална справедливост. Музейните колекции от артефакти (напр. снимки, оръжия и др.) могат да бъдат използвани като доказателство за търсене на отговорност на извършителите на геноцид и други нарушения на правата на човека. Като се фокусират върху жертвите на несправедливост в своите практики на събиране на предмети и истории, музеите правят това, което така или иначе правят добре, а именно да събират и съхраняват доказателства за материалната култура, както и за протичането на минали събития. Този материал се използва, за да помогне да бъдат поправени несправедливостите от миналото, дължащи се на злоупотреба с власт.

Дейностите на т.нар. комисии за установяване на истината и помирение³⁹ по света традиционно осигуряват поле за изследователска работа в страните, в които такива комисии са упълномощени да разкриват истината за несправедливостите, извършени от правителствата срещу собствените им народи. Така например геноцидът, извършен от червените кхмери в Камбоджа, е подробно документиран и архивите за дейността им се пазят в музея „Туол Сленг“ – бивш затвор от времето на режима, известен с кодовото име S-21. Тези документи, показващи използването на масови изтезания, изнасилвания, убийства и глад, се превърнаха в основни веществени доказателства в специализирания съд, управляван съвместно от ООН и кралското правителство на Камбоджа. Възможно е в бъдеще повече музеи за правата на човека да изпълняват тази функция на архив за документи, удостоверяващи нарушенията на правата на човека в държави с такива комисии.

Превръщане на музеите в правозащитни институции

При проследяване на дискурса за правата на човека в историята на музеите могат да бъдат открити ключови влияния, които водят до настоящия момент. Може би най-важното от тях е свързано с работата по отразяване на Холокоста и случаите на геноцид през втората половина на XX век.

38 United States Holocaust Memorial Museum, <https://www.ushmm.org/>.

39 На англ. truth and reconciliation commissions.

Повратни събития като Холокоста, Втората световна война, Студената война, а в последно време и актовете на глобален тероризъм безспорно са повлияли на развитието на музейното дело. Днес има множество музеи, посветени на Холокоста, както и на проявите на геноцид, робство, изтезания, политическо и социално потисничество. Много от тях са национални институции, представящи разкази за конкретни региони, периоди и/или събития. Такъв например е Музеят на жертвите на геноцида по време на съветската окупация, открит през 1992 г. във Вилнюс, Литва, в бившата сграда на централата на литовската КГБ, както и Музеят на паметта и правата на човека⁴⁰, открит в Сантяго, Чили, през 2010 г., в който се пазят документи за нарушенията на правата на човека, преживени от чилийците по време на репресивния режим на генерал Пиночет (1973 – 1990).

Теренс Дъфи – един от изследователите в тази сфера, разглежда различните видове музеи и тяхната връзка с правата на човека. Според вида на човешкото страдание той обособява четири категории:

- музеи на Холокоста и геноцида;
- музеи на робството и търговията с роби;
- музеи на афроамериканските граждански права;
- музеи затвори и музеи на изтезанията.⁴¹

Подобни „музеи на съвестта“, създадени през втората половина на ХХ век, имат за цел, като показват фактите за страданията на хората от миналото, да насърчават мира, международния диалог и толерантността в настоящето. Някои от тях са с фокус върху конкретни събития и периоди на жестокост, други запознават аудиторията с факти от освободителни войни или разказват по-обща истории за несправедливости и лишения.

В своята статия Теренс Дъфи прави преглед на множество „музеи на човешкото страдание“. Списъкът му включва такива, посветени на Холокоста, като например Мемориалния център за жертвите и героите на Холокоста „Яд Вашем“ в Йерусалим⁴² и Мемориалния музей на Холокоста във Вашингтон, САЩ. Сред тези, представящи случаи на геноцид през ХХ век, са описани Музеят за геноцид „Туол Сленг“ в Пном Пен, Камбоджа⁴³, и Мемориалният център за геноцид в Нямата, Руанда⁴⁴. В групата музеи на робството е посочена Къщата на робите на остров Горе, Сенегал⁴⁵, а като пример за музей затвор – намиращият се на остров Робен, Южна Африка, където Нелсън Мандела е бил затворен 18 години. Музеи, посветени на гражданските права, също фигурират в списъка на Дъфи.

40 Museo de la Memoria y los Derechos Humanos, Chile, <https://web.museodelamemoria.cl/sobre-el-museo/>.

41 Duffy, T. Museums of 'human suffering' and the struggle for human rights. *Museums International*, 2001, 53(1): 10-16.

42 Yad Vashem – The World Holocaust Remembrance Center, www.yadvashem.org.

43 Tuol Sleng Genocide Museum, Cambodia, <https://tuolsleng.gov.kh/en/>.

44 Nyamata Genocide Memorial, Rwanda, https://genocidearchiverwanda.org.rw/index.php/Nyamata_Memorial.

45 Maison des Esclaves (Senegal), International Coalition of Sites of Conscience [Site], <https://www.sitesofconscience.org/en/membership/maison-des-esclaves-senegal/>.

Такъв е Историческият музей на правата на човека в Осака, наричан още LIBERTY OSAKA, Япония⁴⁶.

Според изследователя музеите на човешкото страдание, които показват исторически и съвременни ситуации на грубо нарушаване на правата на човека, имат за цел да формират истинска култура на тяхното зачитане и защита. Едновременно с това в много страни се създават и музеи на правата на човека, които документират тяхното погазване и по този начин се превръщат в истински пазители и защитници на правата на човека. Събирането на свидетелства и докладването на нарушения на правата на човека е основна дейност и на международни организации като Амнести интернешънъл (Amnesty International) и Хюман Райтс Уоч (Human Rights Watch).

Съществува дискусия относно необходимостта от разграничаване на показването на страданията и отстояването на правата, което може да предотврати неговото възникване. Това всъщност е дебат доколко регистрирането на страданията, катастрофите, войните и жестокостите и информацията за тях оказват влияние върху хората. От една страна, се изтъква аргументът, че гледането на такъв тип изображения може да доведе до бездействие поради усещането за безпомощност пред лицето на масовото насилие, както и че повтарянето на изображенията може да предизвика чувство на апатия, претръпване и дори скука. Освен това музеите на човешкото страдание представят конкретни случаи на злоупотреба с човешките права, за които посетителите научават постфактум, когато е твърде късно да предприемат каквото и да било действие за тяхното предотвратяване. От друга страна, преобладава мнението, че такова представяне на човешкото страдание е необходимо, тъй като създава условия за придобиване на знания относно правата на човека и извличане на уроци от миналото. Това са важни уроци за съвременните хора, изправени пред различни предизвикателства и конфликти. Затова е важно да се насърчават образователни програми за правата на човека, като се активират музейни пространства, така че да се стимулира процес на учене чрез съпреживяване, критическо мислене и взаимодействие с другите. С други думи, съвременната музейна наука приема, че разглеждането на експонати не е достатъчно, за да се въведат посетителите в ценностите и принципите, свързани със защитата на правата на човека. Неуспехът в предотвратяването на тяхното нарушаване – въпреки наличието на международни инструменти като Всеобщата декларация за правата на човека, международните конвенции и националните законодателства, които ратифицират и въвеждат нейните принципи – е проблем, който, разбира се, не може да бъде разрешен само от музеите, но въпреки това трябва да присъства неизменно в техния древния ред, ако действително искат да допринесат за развитието на култура на правата на човека.

Много от създадените в края на ХХ век музеи илюстрират какво означава истинска ангажираност с правата на човека, напр. Те Пара в Уелингтън,

46 Kojima, N. LIBERTY OSAKA: Promoting Human Rights to All. Asia-Pacific Human Rights Information Center, 2009, 57, <https://www.hurights.or.jp/archives/focus/section2/2009/09/liberty-osaka-promoting-human-rights-to-all.html>.

Нова Зеландия⁴⁷; *District Six* в Кейптаун, Южна Африка⁴⁸; Националният музей на Австралия⁴⁹ в Камбера; Канадският музей за правата на човека в Уинипег⁵⁰; Националният музей за правата на човека в Тайван⁵¹; други са преустроени и реформирани по такъв начин, че експозициите им подчертават правозащитния аспект на събитията (напр. Международният музей на робството в Ливърпул, Обединеното кралство).

Част от тези музеи се намират в развиващите се страни, в които застъпничеството за правата на човека е ключово за живота в социалната група. Връзките с общността са заложили във визията и целта на музеите, тъй като са активни при представяне на културното многообразие, което е важно и при осъществяване на партньорствата им с международни организации за правата на човека.

Два изтъкнати примера на музеи за права на човека са Международният музей на робството в Ливърпул и Канадският музей за правата на човека. И двете институции се занимават активно с програма за правата на човека, като формулират ясно местните проблеми и ги поставят в транснационален и международен контекст. Ричард Сандел, един от водещите изследователи на теми като активизъм, права на човека и музеи, казва: „Чрез своите изложби и тяхната интерпретация, чрез дейности за популяризиране, образователни програми, събития, обиколки и други форми, пряко ангажирани с посетителите, музеите създават, представят и разпространяват разкази, които имат последици върху начина, по който се преживяват, търсят, отстояват и осъзнават правата на човека“⁵². Според него тези разкази се възприемат не само от посетителите, но и от различни групи извън институцията. Те се разпространяват през медиите, формират общественото мнение и стимулират дебати по въпроса как музеите могат да подсилят, да оспорят или да преконфигурират преобладаващите нормативни идеи за добро и зло, справедливо и несправедливо.

От основно значение за постигането на социални промени е способността на музея да функционира като пространство за диалог и обмен. От това следва, че създаването на място за нови гласове в музеите има потенциала да действа като мотивация за социален активизъм. Като отразяват някои наболели съвременни проблеми в обществото, например бежанската криза, музеите се свързват с общностни групи, чийто глас е важен за провеждането на по-всеобхватни разговори и дебати.

Тим Дезмънд, главен изпълнителен директор на Националния музей на правосъдието в Нотингам, Обединеното кралство, смята, че смисълът на музеите е в социалния активизъм. Той отбелязва, че тяхната мисия е да „вдъхновяват и овластяват хората да предприемат действия за социална справедливост чрез изучаване на движенията за правата на човека – минали и настоящи“⁵³. През

47 Museum of New Zealand Te Papa Tongarewa, <https://www.tepapa.govt.nz/>.

48 District Six Museum, South Africa, <https://www.districtsix.co.za/>.

49 National Museum of Australia, <https://www.nma.gov.au/>.

50 Canadian Museum for Human Rights, <https://humanrights.ca/>.

51 National Human Rights Museum, Taiwan, <https://www.nhrm.gov.tw/en/>.

52 Janes, R.R. & Sandell, R. (Eds). Цит съч.

53 Пак там.

последните няколко години управляваната от него институция организира изложби, посветени на американското движение за граждански права, както и на делото на ирландския борец за човешки права Роджър Кейсмънт, наричан „бащата на изследванията на правата на човека през XX век“. Дезмънд казва, че изборът на теми е съзнателен: „Използваме музея като платформа за лобиране на промяна, а колекцията – като инструмент в тази посока“.

С такава мисия е и Музеят на бездомността⁵⁴, създаден през 2016 г. в Обединеното кралство със следните цели: да предизвиква индивидуална промяна чрез насърчаване на приобщаването и възможностите на бездомните хора; да вдъхновява институционални промени, насърчавайки музеите да бъдат по-приобщаващи, като включват широк кръг целеви групи в своята дейност; да насърчава социалните промени за борба със стереотипите по отношение на бездомните хора; да вдъхновява обществеността да предприема действия за справяне с проблема, така че да няма хора, които живеят на улицата. Мат Търтъл, съосновател на музея, определя неговата роля като „център за изграждане на общността“. Първото му голямо събитие – „Състояние на нацията“ – е уикенд на дебати, които се провеждат в Музея на модерното изкуство в Лондон и привличат 1800 участници и наблюдатели.

2.2. Исторически музеи и правата на човека

По света съществуват многобройни примери на музеи, които се стремят да отговорят на новите очаквания, като се включват в трудните дискусии, свързани с правата на човека в миналото, особено когато се разглеждат противоречиви исторически събития.

Движенията за граждански права

Музеите, които извършват изследвания и представят експозиции с документи за движенията за граждански права, директно показват връзката със съвременното разбиране за правата на човека.

Бирмингамският институт за граждански права в Алабама, САЩ,⁵⁵ е исторически музей, построен в началото на 90-те години на миналия век, който се стреми да свърже историческата борба за граждански права в Съединените щати със съвременната борба за правата на човека по света. Посетителите имат възможност да изгледат 12-минутен филм, който разказва политическата и икономическата история на Бирмингам от гледна точка на междурасовото напрежение. В една от галериите са показани аспекти от ежедневието на чернокожите жители на града през годините, предшествващи появата на движението за граждански права; представени са правните и културните бариери пред равните права; изследвана е политическата, икономическата и социалната организация на града. В друга галерия са изложени документи, отразяващи насилието над чернокожите и нарастващото влияние на

54 Museum of Homelessness, <https://museumofhomelessness.org/author/matt/>.

55 Birmingham Civil Rights Institute, <https://www.bcri.org/>.

организацията „Ку Клукс Клан“⁵⁶; документиран е напредъкът на движението за граждански права (експонатите описват в хронологичен ред събития, свързани с гражданските права в щата Алабама и в САЩ).

Бирмингамският институт за граждански права се стреми да бъде водещ образователен център за изследване на движението за граждански права, както и на борбата за права на човека в световен мащаб. Участието на общността и семействата, извънучилищните програми за учениците и ангажирането на гражданите в различни дейности и инициативи са ключови елементи в програмите и услугите, предоставяни от Института. Като член на Културния алианс на града институцията работи в сътрудничество с обществената библиотека и шест други музея, за да предложи академична подкрепа и културно обогатяване на деца в неравностойно положение от средното училище и да инициира участието на семействата в инициативи, насочени към етническите общности. Инициира се обучение на младежки лидери и последващо обучение на по-широки младежки групи по история на движението за граждански права. Институтът провежда целогодишни програми, насочени към общността, и осъществява проект, свързан с документиране на устни истории за движението за граждански права. Също така поддържа отворен архив за публични изследвания и използва разнообразни мултимедийни инструменти и онлайн ресурси, за да ангажира посетителите да научат повече за историята на борбата за правата на човека. Чрез своите експонати, партньорства и програми Бирмингамският институт за граждански права в Алабама, САЩ, е фокусиран върху изграждането на толерантност, равенство и разбирателство в обществото.

Подобна дейност развиват и други американски музеи.

Мисията на *Националния център за граждански и човешки права* в Атланта, Джорджия, САЩ,⁵⁷ е „да даде възможност на хората да приемат лично защитата на правата на всеки човек“. Музеят определя своята цел като свързване на движението за граждански права в САЩ с актуалните предизвикателства пред правата на човека.

Националният музей за граждански права в Мемфис, Тенеси, САЩ,⁵⁸ разполага с богата сбирка от предмети, филми и устни истории, които водят посетителите през пет века – от началото на съпротивата по време на робството през Гражданската война до най-новите събития от XX и XXI век, които вдъхновяват хората по света да се борят за равенство и справедливост.

Тези исторически музеи са водещи социално активни институции в САЩ, които

56 Ku Klux Klan (съкр. KKK) е нелегална расистка организация, възникнала в южните щати на САЩ непосредствено след Американската гражданска война, довела до премахване на робството и даването на права на афроамериканците. Организацията се бори за превъзходство на белите хора над останалите раси и на протестантите над останалите християни, друговеци и атеисти. Членовете ѝ сформират наказателни отряди, като носят за прикритие островърхи качулки и бели мантии. KKK използва насилие, като прибегва до терористични действия и линчуване за сплашване и потискане на чернокожите.

57 National Center for Civil and Human Rights, <https://www.civilandhumanrights.org/>.

58 National Civil Rights Museum, <https://www.civilrightsmuseum.org/>.

ангажират общността в запазването на паметта за миналото и апелират за предприемане на действия за защита на правата на човека в наши дни.

Музеи на паметта

Музеите на паметта и правата на човека се създават, за да направят събитията и конфликтите от миналото достояние на обществеността и на новите поколения, да допринесат за възстановяване на достойнството на жертвите на насилие и да поправят, доколкото е възможно, несправедливостите, които са преживели. Чрез своята дейност те допринасят за откриване на истината, постигане на справедливост за жертвите и изграждане на устойчив и траен мир. Музеите на паметта и правата на човека играят активна роля по отношение на превенцията на насилието и възпитаването на ново поколение от млади хора, за които правата на човека и мирното демократично развитие са върховни ценности.

Музеите на паметта са организирани като активни институции, които комуникират с посетителите чрез своите експонати и програми, като внушават идеята, че нищо не може да оправдае погазването на правата на човека и че всеки индивид, всяка общност, институция и държава трябва да работи за предотвратяване на тяхното нарушаване. Като просветни центрове, музеите на паметта използват различни средства, за да разпространяват тези идеи – например чрез образователни програми, които чрез методите на социалната педагогика разпространяват ценностите на помириенето и прилагат методите на социалното възпитание и социалната интеграция на деца и млади хора, включително на малцинствени групи и социално ощетенности. Също така разпространяват публично документални материали, разкриващи истината за събитията, станали по време на въоръжени конфликти. Тези събития и документи се използват и за разработване на методология за преподаване на правата на човека

*Националният център за историческа памет в Колумбия*⁵⁹ има за цел да допринесе за цялостното обезщетяване за нанесените щети, както и за правото да се достигне до истината за жертвите на колумбийския въоръжен конфликт, продължаващ повече от 50 години. Центърът постига тази цел, като чрез устни разкази и свидетелства на жертвите възстановява сериозни нарушения на правата на човека, настъпили в рамките на конфликта. Според Центъра между 1958 и 2013 г. са загинали 220 000 души, повечето от които мирни граждани (177 307 цивилни спрямо 40 787 бойци), а в периода 1985 – 2012 г. над 5 млн. души са били принудени да напуснат домовете си.

Националният център за историческа памет е създаден с приемането на Закон 1448/2011, наричан още „закон за жертвите и възстановяване на земята от 2011 г.“, с който колумбийската държава се задължава да пази и защитава паметта на пострадалите и да осигурява грижи, помощ и цялостно обезщетяване (реституция, реабилитация, удовлетворение и гаранции за неповторяемост) на хората, претърпели нарушения на правата на човека. Центърът събира материали и документи, свързани с тежко погазване на правата на човека,

⁵⁹ Centro Nacional de Memoria Histórica, <https://centrodememoriahistorica.gov.co/>.

извършва научна дейност във връзка с въоръжените конфликти и създава и поддържа музей, чиято цел е укрепване на колективната памет относно най-новата история на насилието в Колумбия. От 2012 г. Националният център за историческа памет подготвя колумбийския Национален музей на паметта като съвременен музей за правата на човека. Музеят организира и пътуваща изложба, която предава послания, фокусирани върху структурните проблеми на колумбийското общество, и повдига множество проблемни въпроси, като: как процесите на стигматизация водят до различни практики на дехуманизация на определени групи хора; защо човешките, културните и екологичните щети не могат да бъдат оправдани по никакъв начин в съвременното общество; по какъв начин въоръженият конфликт в Колумбия и многобройните му жертви стават възможни с участието на големи сектори от гражданското общество и др. Чрез мобилната изложба, организирана през 2018 г., колумбийският музей на паметта насочва гражданите към рефлексия, отговорност и трансформиращи преживявания в резултат на постигнатото разбиране на правата на човека. Показани са страданията и съпротивата на хората, засегнати от въоръжен конфликт. Така музеят, замислен като музей за правата на човека, насърчава диалога, срещите и изразяването на мнение.

Изграждане на доверие в мултикултурна среда

Много исторически музеи функционират като центрове на общността и играят активна роля в решаването на местни проблеми. Взаимодействието с местната общност включва и ангажирано участие в разрешаването на нейните проблеми.

Такъв е случаят с музеят *Ryfylke* в Норвегия⁶⁰, който има дълга история на активно взаимодействие с местната общност, поставяйки специален акцент върху включването на бежанци, мигранти, търсещи убежище и други новодошли в района.

Ryfylke е регионален музей на културната история, разположен в селски район на югозападното крайбрежие с приблизително 30 000 жители. През 2015 г. е посетен от над 21 000 души, предимно местни жители, което е удивително постижение за музей на отдалечено място. Чрез разнообразни дейности и възстановяване на автентичния бит *Ryfylke* запознава своите посетители с живота на хората от XV век до наши дни. Музеят има независима управа, чиито членове се номинират от общините, окръжните власти, доброволческите сдружения и музейния персонал, и се финансира съвместно от Министерство на културата, местните общини, както и от проекти, дарения, продажба на билети и събития. Забележителното в този исторически музей, пресъздаващ живота на хората от отдалечените селски райони в страната, е, че е популярен средищен център както за местните, така и за новодошлите. Това му помага да се включва активно в правозащитни действия при възникване на напрежение и конфликти в общността. Така например поради стълкновения между местната власт и бежанската общност, свързани с практиките за отглеждане на деца, музеят стартира програма, наречена „Деца в мултикултурния селски район“.

През последните години в района има множество конфликти, свързани с
60 *Ryfylkemuseet*, <https://ryfylkemuseet.no/en>.

липсата на доверие между имигрантите и местните служби за закрила на детето. Опирайки се на своята репутация на надежден стълб на общността, както и на своите знания за местните нрави, музеят поема ролята на медиатор между бежанските семейства, честните хора и властите. Експерти от музея провеждат задълбочени разговори с различните заинтересовани страни, за да се опитат да уловят динамиката на конфликтите и да очертаят възможните решения. Чрез своята дейност сред местната общност, както и благодарение на високата степен на уважение и доверие, с които се ползва, *Ryfylke* стига до по-добро разбиране как растат децата в местната мултикултурна общност; създава условия за срещи и разговори, за застъпничество и обществено обсъждане и дава възможност да се прекъсне цикъла на недоверие между новодошлите, бежанската и местната общност и институциите на властта, така че правата на децата да получат най-добро представяне и защита.

Спомен за жертвите на войните от XX век

Музеите, документиращи и разпространяващи знания за двете световни войни, играят активна правозащитна и образователна функция.

Мемориалът в Каен, Нормандия,⁶¹ е един от примерите за такъв музей. Създаден през 1988 г. чрез общинска инициатива, той е посветен на жертвите на Втората световна война и насърчава груповото участие, обиколките с екскурзовод и индивидуалните посещения. Колекцията и стратегията, с която подготвя експозициите си, го превръщат в музей за социална история. По същество това е гражданска инициатива с международна мисия, въпреки че предлага и местен поглед за събитията: представя окупацията на Франция по време на Втората световна война и описва съпротивата в Нормандия. Разгледани са наследството на окупацията, съпротивата и десанта в Нормандия (известен още като „Денят Д“) и е направено задълбочено изследване на международния конфликт и неговите пагубни последици за живота на хората. Мемориалът в Каен показва исторически артефакти с доказателствена стойност за нарушенията на правата на човека по време на войната.

Всяка година музеят провежда международно състезание по защита на правата на човека за адвокати. Регламентът изисква участниците да изпратят видеозапис със защитна пледоария от съдебен процес, в който се разглежда нарушение на правата на конкретен човек. През 2021 г., в 32-рото издание на международното състезание, адвокати от различни страни ще демонстрират за пореден път пред обществото своя професионален ангажимент да защитават правата на човека без предразсъдъци и компромиси. Надпреварата, организирана от музея, има за цел да покаже, че правата на човека са фундаментални и се отнасят до всички, както и че всеки има право на защита.

Третиране на хората с увреждания

Как обществата са се отнасяли към хората с увреждания и тежки заболявания през вековете, е показано в много музеи за история на медицината.

⁶¹ Mémorial de Caen, <https://normandy.memorial-caen.com/museum>.

Музеят „Историята на „Лошенг“ в Тайван⁶² представя документи, които описват ситуацията по отношение на развитието на общественото здраве в страната. Историята на третирането на болните е представена от гледна точка на правата на човека. Санаториумът „Лошенг“ е създаден в окръг Тайпе, Тайван, през 1930 г. от японския колониален режим, за да изолира и лекува болни от проказа. Над хиляда души са били сегрегирани там, заклеени и лишени от основни човешки права. През тези десетилетия на изолация те създават мрежа за контакти и взаимопомощ, като за много от тях лечебното заведение се превръща в дом. През 50-те години на миналия век, когато е открито ново лечение на болестта, на пациентите е позволено да напуснат, но мнозина от тях, преживели години на изолация и дискриминация, избират да останат.

През 2007 г. в санаториума е открит музеят „Историята на Лошенг“, който функционира като място за критическа педагогика⁶³. Това помага на посетителите да разберат как през годините различните власти са маргинализирани хората с увреждания и други общности в неравностойно положение. За разлика от повечето други музеи с публично или частно финансиране, този е създаден с ограничените ресурси на студенти доброволци, както и на обитатели на санаториума. Намира се в част от оцеляла историческа сграда на мястото на някогашното лечебно заведение, където са показани различни предмети от бита на обитателите, подложени на маргинализация, изключване и дискриминация. Историите и спомените насърчават посетителите на музея не само да се информират за историята на мястото, но и да разсъждават над това как различните власти са потискали и дискриминирали тази малцинствена група в миналото и как обществото продължава да пренебрегва правата на хората с увреждания.

Музеят е замислен като агент на социална промяна. Като заема определена морална позиция по отношение на уврежданията, допълнена с правозащитна гледна точка, и като представя тези хора по един справедлив и уважителен начин, той влияе и върху разбиранията на посетителите за уврежданията – разбирания, които поддържат и извън пределите на музея.

Репресиите на държавата и правата на човека

Музеят на историята на ГУЛАГ в Москва⁶⁴ е държавна институция, в която е представен сталинският режим на управление на Съветския съюз и по-специално изолирането на „неудобните“ за режима хора в трудовите лагери ГУЛАГ в периода 1930 – 1950 г. Историческият музей репресиите на държавата над собствения ѝ народ и многобройните нарушения на правата на човека. Разположен на пет етажа, той съхранява паметта за жертвите на тоталитарния режим, показва вещи на затворниците в ГУЛАГ и споделя техни лични истории.

62 Hermia, L. Living Museum launched at Losheng Sanatorium. Taiwan News, 13.12.2007, <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/571883>.

63 Критическата педагогика е създадена от бразилския философ и педагог Пауло Фрейре, който я популяризира чрез своята книга „Педагогика на потиснатите“ (1968). Целта на този вид педагогика е еманципация от потисничеството чрез пробуждане на критическо съзнание, което да насърчава хората да извършват промяна в своя свят чрез социална критика и политически действия.

64 <https://gmig.ru/>.

Пресъздадена е автентичната атмосфера на безнадеждност в трудовите лагери, показани са затворническите килии, инсталирани са оригинални врати от лагери в Магадан, Анадир и Воркута, изложени са рушащи се тухлени стени, както и маркери, показващи размерите на затворниците.

Днес музеят за историята на ГУЛАГ е център за изследване, документиране и дискутиране на историята на масовите репресии в бившия Съюз на съветските социалистически републики (СССР). Събират се материали от държавни източници и семейни архиви, разкази на оцелели, предмети, които са им принадлежали, и такива, намерени в бившите трудови лагери. Мисията на музея е да разкаже за масовите репресии по време на сталинския режим и да постави въпроса за ценността на човешкия живот. Публикациите и образователните програми на музея помагат за разбиране на комплексния характер на историческите събития, а театралните постановки и творческите събития осигуряват емоционално преживяване на темата. Организираните дискусии информират посетителите и им помагат да си изградят мнение за масовите репресии и нарушенията на правата на човека в този исторически период.

Музеят издирва участници в трудовите лагери, като им помага да запишат своите истории и да ги разпространят. Целта е да се запази споменът за събитията и да бъде предаден на следващите поколения.

Друг забележителен пример за исторически музей, посветен на репресиите на държавата към собствените ѝ граждани, е *Музеят на геноцида „Туол Сленг“* в Пном Пен, Камбоджа⁶⁵. В комплекса са показани репресиите на режима на червените кхмери, отговорен за милионите жертви в Камбоджа през 70-те години на XX век. Помещава се в бившия лагер за интерниране и изтезания, който със създаването на музея се превръща в паметник на жертвите на режима. „Туол Сленг“ е бивша централа на широка система от затвори в цялата страна, използвана като секретен обект, в който са били затваряни, разпитвани, изтезавани и избивани хората, считани за политически врагове на режима, както и техните семейства. Единици са оцелелите в периода 1975 – 1979 г.

Музеят предлага широка гама от образователни дейности за широката публика и е богат източник на информация за много изследователи на миналото. Той е от помощ за много камбоджанци, които се интересуват от съдбата на изчезнали свои близки. Работи се с млади хора и деца, които искат да научат повече за този период, както и с изследователи, които имат научен интерес към историята. Основната мисия на музея е да разпространява идеите на мира и правата на човека, за да се предотврати повторението на този период от историята на страната.

Националният музей за правата на човека в Тайван⁶⁶ показва важността на индивидуалните права в контекста на историята на т.нар. „бял терор“⁶⁷, или

65 <https://tuolsleng.gov.kh/en/>.

66 <https://www.nhrm.gov.tw/en/>.

67 С понятието „бял терор“ е прието да се означават антикомунистически и антисоциалистически политически (най-често правителствени) репресивни действия, които в редица случаи продължават десетки години.

преследването на политически дисиденти в продължение на 40 години (между 1947 и 1987 г.). Музеят е едно от основните места за обучение по права на човека в Тайван. От една страна, в него се подготвят редица образователни материали и инструменти и се предоставят на преподаватели от цялата страна, от друга, е дом на богат архивен център за съхранение на устни свидетелства и документи. Въз основа на тези материали опитът на отделните жертви на „белия терор“ в страната е представен в исторически контекст чрез реконструиране на фактите относно нарушаването на правата на човека от тоталитарния режим. Разследвани са механизмите, използвани от извършителите, за да се разкрие истината. Активната работа на музея го превръща в международен център за обмен на опит в демократични практики, както и в платформа за обсъждане на проблеми, свързани с правата на човека.⁶⁸

Музеят прилага стратегия, която свързва историята от периода на „белия терор“ с образованието по права на човека, като същевременно отразява и зачита мнението и опасенията на заинтересованите страни. Инициатор е на поредица от изложби, които изследват живота и преживяванията на семействата на жертвите и на общността като цяло. Забележителен пример в това отношение е експозицията от 2016 г. „Затворници извън затвора: представяне на разказите на членовете на семействата на жертвите на „белия терор“. За да представи „невидимия затвор“, преживян от жените от семействата на жертвите на терора, екипът на изложбата проектира различни прозорци и врати, които посетителите могат да отворят, за да разкрият артефакти и устни истории, които показват как семействата на жертвите са живели във виртуален „затвор извън затвора“.

След тази изложба Националният музей на правата на човека организира и други, свързани с правата на човека и насочени към образованието по права на човека. Изложбата от 2018 г. „Денят на свободата на словото: мълчаливото ежедневие“ насочва вниманието към контрола върху свободата на словото, упражняван от правителството по време на „белия терор“, като са показани текстове на песни и книги, които са били забранени поради предполагаеми комунистически конотации в тях. По повод 30-годишнината от създаването на Конвенцията на ООН за правата на детето в музея е представена и изложбата „Аз съм дете, имам права“, фокусирана върху образованието по права на детето. Целта на експозицията е да представи и популяризира концепцията за правата на човека, а целевата аудитория са по-малките ученици и семействата с деца. Създадени са интерактивни игри, които помагат на малките посетители да постигнат разбиране на своите права и да се научат да ги отстояват.

Образователните програми, насочени към деца и млади хора, провеждани от Националния музей за правата на човека в Тайван, включват разнообразие от методи на въздействие:

1. Детски театър за правата на човека – Музеят си сътрудничи с театър, за да

68 Chen, Chia-Li. Introducing Human Rights Education within a Memorial Museum Framework: The Challenges and Strategies of Taiwan's National Human Rights Museum. *Museum Management and Curatorship*, 2019, 34:6, 562-576.

разказва историите на жертвите на терора по подходящ за деца на възраст 4 – 10 години начин (с помощта на ръчни кукли).

2. Курс за културен опит – Предназначен е за ученици на възраст 10 – 12 години и включва: сесия за разказване на истории, екскурзовод – представител на оцелели жертви на терора, дискусия и художествена работилница.

3. Мобилни изложби за правата на човека – Четири временни експозиции, включително посочените по-горе, които гостуват на други културни институции и училища в цялата страна.

4. Младежки лагер за правата на човека – Ежегоден 3 – 4-дневен лагер за ученици, който включва посещения на изложби, посещения на някогашни затвори на Зеления остров, лекции и проучване на свидетелства, споделени от оцелелите.

5. Учителски лагер за правата на човека – Ежегоден 2 – 3-дневен лагер за учители в начални и средни училища и университетски преподаватели, включващ лекции, посещения на бивши затвори, анализ на свидетелства и разкази, споделени от оцелели жертви на тоталитарния режим, както и методически семинари за разработване на курсове по права на човека.

6. Музикална работилница за правата на човека – В създадената през 2019 г. работилница оцелели жертви на режима споделят истории и пеят песни от годините, прекарани в затвора, за да помогнат на широката общественост да разбере по-добре мислите и чувствата, които изпитват.

Създаването и активното присъствие в обществения живот на Националния музей по правата на човека в Тайван показва, че страната се позиционира като демократично, либерално общество, което защитава правата на човека и има куража да признае минали периоди на репресии върху политически опоненти, както и да се погрижи жертвите на терора да разкажат своите истории с надеждата, че сегашните и бъдещите поколения няма да допуснат политически издевателства никога повече.

Диктаторските режими в Латинска Америка също провокират създаването на музеи на паметта, за да се помнят страданията на жертвите на държавните репресивни режими.

Мемориалът на съпротивата в Сао Пауло, Бразилия,⁶⁹ отдава почит към жертвите на дясната военна диктатура, управлявала страната в периода 1964 – 1985 г., както и към хората, които продължават да се борят срещу потисничеството. Музеят се помещава в старата централа на Държавния департамент за политически и социален ред – сграда, която е била свидетел на много жестокости срещу дисиденти, противопоставящи се на военния режим.

69 Memorial da Resistência de São Paulo,

<https://www.cipdh.gob.ar/memorias-situadas/en/lugar-de-memoria/memorial-de-la-resistencia-de-san-pablo/>.

Музеят на международната демокрация в Росарио, Аржентина⁷⁰, е открит през 2017 г. като частна инициатива в знак на почит към Международния ден на демокрацията. Целта е да бъде създадено плуралистично и приобщаващо пространство, което насърчава свободата на изразяване и уважението към другите, обсъждането на различни идеи и безусловното зачитане на правата на човека. В периода 1976 – 1983 г. Аржентина е управлявана от военна хунта, която води война срещу дисидентите, а правозащитни организации смятат, че повече от 30 000 души са „принудително изчезнали“ (арестувани, измъчвани и екзекутирани тайно, без съдебен процес) в този период). Създаден е от бизнесмена от Росарио Гилермо Уппей и се различава чувствително от повечето музеи за правата на човека, които в по-голяма или по-малка степен получават политическо спонсорство. Частният музей е изграден на принципа, че не може да съществува демокрация без уважение и легитимиране на правата на човека. Основната му цел е да разпространява културата на мира, демокрацията и правата на човека, като се стреми да допринесе за повишаване на осъзнатостта, че диктатурите са неприемлив начин на управление, и организира инициативи, които се борят с дискриминацията, расизма и маргинализацията. Музеят организира и инициативи, които се борят срещу насилието над жени и неравенството между половете.

Много от тези примери са за места, които имат в основата на създаването си грубо нарушаване на правата на човека.

Всеки исторически музей играе важна роля в образованието по права на човека, като от една страна, се основава на преживени в новата история събития на груба държавна репресия и нарушение на човешките права, а от друга, използва травматичния опит на обществата за извличане на поуки от миналото и утвърждаване на демократичните процеси в съвременните държави, насочвайки посетителите към оценка на промените и достиженията на движението за права на човека.

2.3. Исторически паметници и монументи и правата на човека

Разказите за исторически събития са важни елементи на културното наследство, които играят решаваща роля в колективната идентичност. В този процес хората се стремят, от една страна, да оповестят, валидират и получат признание от другите за своята собствена история, от друга – да оспорят различните тълкувания на събитията. Това става очевидно във всички държави при изследване, проведено през 2014 г. от специалния докладчик в областта на културните права към Службата на Върховния комисар за правата на човека към ООН⁷¹. В доклада се подчертава, че начинът, по който се учим, и знанието, което добиваме за нашето минало, може или да укрепи мира и зачитането на човешките права на всички, или да поддържа разделението между хората и да поражда напрежение между различни групи от обществото.

70 Museo Internacional para la Democracia, <https://www.museoparalademocracia.org/>.

71 UNHCHR, Report on Memorization Processes in Post-conflict and Divided Societies <https://www.ohchr.org/EN/Issues/CulturalRights/Pages/MemorializationProcesses.aspx>.

Историческите паметници

Паметниците, съществуващи в обществените пространства, насочват вниманието към определени аспекти на правата на човека. Скулптурите, монументите и други произведения на изкуството, намиращи се в обществената среда, могат да бъдат предмет на образователни дискусии по отношение на историята на своето създаване, местоположението и посланията, които отправят.

Основно право на човека е правото на живот в среда, която представлява и зачита възгледите на много хора. Чрез паметниците и монументите, поставени в общественото пространство, младите хора научават много за страната и населеното място, в което живеят, като изучават миналото и разказа, който същите тези паметници утвърждават и нормират. В този процес е важно как учителите и всички, които работят с млади хора, се отнасят към обществените паметници, особено към онези от тях, които засягат трудни теми и провокират противоречиви обществени настроения. Важно е да се изясни контекстът на изграждане на паметниците и гледната точка към събитията и историята, представена без език на омразата или отхвърляне на представата за света на хората, които са носители на тази гледна точка.

Младите хора имат право да растат във физическа среда, която е свободна от омраза и доминиране на една група над друга. Затова паметниците и произведенията на изкуството, изложени в обществените пространства, имат връзка с въпросите за правата на човека и са част от образователния процес.

Колективната памет

Колективната памет има отношение към значимите обществени паметници, тъй като съчетава общото разбиране за историята (което може и да не е коректно) с желанието да се свърже с колективната идентичност.⁷² Така колективната памет може да се формира чрез възприемане на реториката на доминантната група, която има властта да разпространява идеи, независимо от историческите факти. Колективната памет е толкова силна, че може да изкриви дори спомените на отделния индивид, и толкова коварна, че може да се запечата и кодира завинаги в обществените паметници и в учебниците.^{73,74}

Зелизер (1995) определя колективната памет като конструирана памет, която обикновено е създадена от защитниците на интересите на хората с власт, които най-често са богатите и привилегированите.⁷⁵ Колективната памет циркулира сред населението чрез истории и разкази, които никой не оспорва, тъй като едностранното представяне на събитията и наличието на спорни моменти не

72 Uhrmacher & Tinkler. Engaging Learners and the Community Through the Study of Monuments. *Theory and Practice*. Vol. 11, Issue 3, 2008, 225-238.

73 Loewen, J.W. *Lies Across America: What Our Historic Sites Get Wrong*. New York, NY: The New Press, 1999.

74 Dean, A. W. Who Controls the Past Controls the Future. *Virginia Magazine of History and Biography*, 2009, 117(4): 319-355.

75 Zelizer, B. Reading the past against the grain: The shape of memory studies. *Critical Studies in Mass Communication*, 1995, 12, 220-221.

се осъзнава. Колективната памет може да се наблюдава и във филмите за тези събития, във фотографиите и тяхната интерпретация, по телевизията, в книгите и различните интернет платформи. Този колективно поддържан наратив на събитията доминира над индивидуалните истории и гласовете на несъгласните. Като агент на една хегемония, колективната памет може да бъде препятствие пред създаването на общество на равенство и справедливост, в което гласовете на всяка група са чути и представени.

Онези, които не приемат разказа на колективната памет, са в постоянна опасност от изолация и изключване, а действителните събития, преживени от хората, често са изкривени или забравени.

Така например поколения българи израстват в годините на комунистическо управление на страната, когато колективната памет включва идеята за признателност на българския народ към съветските воители, влезли в България през 1944 г. и представяни като освободители на страната от германските войски. Десетки паметници, построени в годините на комунизма, и до днес олицетворяват тази идея. Най-ярък пример е Паметникът на Съветската армия, разположен в сърцето на София. Той е създаден през 1954 г. от колектив, ръководен от скулптора Иван Фунев, и представлява 37-метрова пресечена пирамида, издигната над нея 8-метрова скулптурна композиция на съветски воин, български работник и майка с дете и други скулптурни композиции, разположени около целия мемориален комплекс. Слаби са били гласовете на противниците на паметника, подчертаващи, че България не е обявявала война на Русия, а сама е поискала напускане и разоръжаване на германските части, както и че от началото на септември 1944 г. страната ни е била в позиция на неутралитет. Въпреки това Съветският съюз обявява война на Царство България, а чрез съветските войски налага насилствено тоталитарно комунистическо управление и превръща страната в свой сателит, отнемайки ѝ националния суверенитет и независимост. Независимо от протестите на гражданите срещу паметника и въпреки решението на Столичния общински съвет от 1993 г. да го демонтира, това и до ден днешен не е факт поради силното руско влияние в страната.

Контрапамет

На колективната памет често се противопоставя паметта на индивидите или на малките групи, представляваща система от знаци, символи и практики, които придават различно от колективното значение и интерпретация на миналото. Докато колективната памет се отличава с консистентност и последователност на посланията, в контрапаметта има нюанси, както и множество индивидуални гласове, които разказват различни истории, настояват за действие и се противопоставят на това, което представлява и олицетворява паметникът. Според някои автори контрапаметта е практика, която „трансформира историята чрез процес, при който се преминава от осъждане на миналото в името на истината на настоящето; преминава се към памет, която оспорва досегашните представи за истина и справедливост и ни помага да разберем и

променим настоящето, като го поставим в нов вид отношение към това, което се е случило в миналото“.⁷⁶

Контрапаметта често представлява разказите на тези, които са били изключени и потиснати от колективната памет. Техният глас може да представи нов поглед към миналото и да изиграе ролята на двигател за промяна на настоящето.

Как функционират паметниците

Паметниците са важна част от средата на населените места. За тяхното въздействие допринасят различни фактори, като например размери и устойчивост на материалите, от които са изградени; озеленяване на района; наличие на връзка с властта/авторитети и с доминиращата представа за събитията от миналото.

Традиционни паметници от типа „герой на кон“

Много от традиционните паметници, които изобразяват герой на кон, засилват колективната памет и властта на управляващата прослойка, създавайки усещане за величие и доминация над хората и околния пейзаж. Затова изследователите на монументалното изкуство настояват наблюдателят да разглежда всеки елемент от паметника като съзнателно решение да бъде предадено конкретно послание.⁷⁷ Изборът на монументален размер, на устойчив във времето материал и красива околна среда (градина, площад, парк) са специфични елементи на тези паметници, чрез които се подчертава тяхното голямо и непреходно значение. Характерно за монументалните паметници е, че те имат способността да потъват в подсъзнанието на хората, което прави тяхното присъствие и послания рутинни и неоспорвани, дава им допълнителна сила и влияние върху мислите и културата. Господстващата йерархична позиция се изразява в позата и осанката на ездача, размерът на паметника, извисяващ над средата, говори за грандиозност, а конят обичайно създава усещане за сила и власт. Добре поддържаната среда около паметника показва, че той продължава да се счита за изключително важен за общността. Така например паметникът „Цар Освободител“ в София представлява композиция с обща височина 12 метра, която включва 4,5-метрова фигура на Александър II на кон, изработена от бронз и положена върху постамент от полиран черен гранит. По-новият паметник на хан Крум в Пловдив (2007) представлява 6-метрова скулптура на владетеля, яхнал кон. За отливането на фигурата са били нужни 3 тона бронз, а постаментът е облицован с черен гранит.

Паметниците често отразяват и позицията на хората, които са ги поставили в публичното пространство с цел да служат като отражение на колективната памет. Това обичайно са управляващите държавата или общността към момента на тяхното изработване и монтиране. Богатите и влиятелни хора често упражняват контрол върху външния вид и финансирането на монументите,

76 Giroux, H.A. *Pedagogy and the Politics of Hope: Theory, Culture and Schooling: A Critical Reader*. Oxford, England: Westview Press, 1997.

77 Loewen, J.W. Цит. съч.

с което още повече засилват и утвърждават своята власт и влияние върху умовете на хората.

Въпреки гласовете да се демонтират паметниците, които предизвикват противоречиви обществени настроения, какъвто е Паметникът на Съветската армия в България, някои автори смятат, че това е опасен начин на заличаване на определен период от историята, който може да се възприеме като своеобразна форма на ревизионизъм. В духа на правата на човека е да не се разрушават паметници, особено ако много хора ги ценят и ги считат за част от своето наследство и история. Същите тези автори считат, че по-уместният подход към тези паметници е да се „демонтират педагогически“.

Учители, музейни работници и фасилитатори помагат на младите хора да осмислят контекста на създаване на паметниците и тяхното значение за времето, в което са създадени, както и за съвременното. Дискусиите могат да обхванат по-широк кръг гледни точки, свързани с миналото и настоящето на обществото, както и да бъдат очертани пътищата за активно гражданско участие и борба за справедливост.

2.4. Научни и технически музеи и правата на човека

Докато за историческите музеи и мемориални комплекси въвеждането на образование по правата на човека изглежда естествено продължение на тяхната дейност, то при научните и техническите музеи включването на правозащитната проблематика като че ли изисква по-иновативни подходи.

Ярък пример за музей, чиято мисия е да осигури образование по правата на човека на децата и широката общественост, е *Музеят за наука и технологии* в Осло, Норвегия. Част от него е създаденият през 2001 г. *Национален музей на медицината*, в който се провеждат редица програми и изложби, представящи науката и научните изследвания през призмата на правата на човека и различни въпроси от обществено значение. Музеят си сътрудничи с всички слоеве на обществото, работи с медицинската, културната и музейната професионална общност, с организации по интереси, училища, ученици и широката общественост.

Включването и ангажирането на млади хора в дискусиите по правозащитни въпроси е в центъра на образователната работа на Музея за наука и технологии и неговия медицински клон – Националният музей на медицината. Двете институции организират редица събития за младите хора, които чрез интерактивни занимания и активно участие в дискусии се запознават с научните и етичните измерения на значими теми.

„Силата на диагнозата“ е изложба и безплатно събитие, организирано от Музея за наука и технологии, в което се канят експерти, чиито презентации се дискутират по групи от учениците. Обсъждат се въпроси от обществено значение, както и теми, които представляват интерес за младите хора. В събитията се разглеждат конкретни диагнози, както и политики, практики и личен опит, свързани с

тях. Поставените въпроси се превръщат в дискуссионни теми, като например: „Заедно изследваме какво е диагноза и болест, как се преживява, среща и лекува“; „Как се решава дали сте болни, здрави, луди, или нормални?“; „Какво точно представлява „правилната“ диагноза и как се променя?“ и др. Поради голямото разпространение на диагнозата „разстройство с хиперактивност и дефицит на вниманието“ сред все повече деца и младежи в целия свят тя е една от темите, които се обсъждат на фасилитирани дискусии с участието на експерти, психолози, педагози и родители. Тези конкретни и значими теми позволяват диалог и възможност младите хора да споделят своите виждания и притеснения, както и да получат обективна и безпристрастна информация по въпросите, които ги вълнуват.

„В моите обувки“ е друга изложба на Музея за наука и технологии, проведена в периода 2014 – 2015 г. Тя е организирана в сътрудничество с Норвежкия център за здравеопазване за имигранти без документи – организация, която работи в областта на предоставянето на здравни грижи на бежанци и представя съдбата на имигрантите без документи в Норвегия. Изложбата е в центъра на образователна програма, предназначена за 15-годишни ученици, които прекарват един учебен ден в музея и участват в редица интерактивни упражнения. Програмата включва презентация на известен норвежки писател, който пише истории за мигранти, разглеждане на изложбата, представяне на истории от мигранти и дискусия. Учениците задават въпроси и участват в разговор за мигрантите и техните права, както и за значението на правата на човека в съвременното общество.

Проектът „Методът на нещата“ на Музея за наука и технологии е проведен в периода 2016 – 2017 г. с подкрепата на Норвежкия културен съвет. В него са използвани различни предмети, които служат като отправна точка за дискусии. Проектът се състои от шест части, една от които е озаглавена „Скелетите в гардероба“. В събитието участват 13-годишни ученици, които са въввлечени в дискусия по етични въпроси, като третиране на човешки останки, права на човека и човешко достойнство.

2.5. Музеи на изкуството и галерии

Изкуството и правата на човека

Съществуват много общи черти между изкуството в различните му проявления и правата на човека. И двете сфери се занимават с въпроси за това какво е (и какво не е) човечност, идентичност, достойнство, съпричастност, житейска трансформация, визия за бъдещето, мисия на човечеството, цялостно развитие на личността и др. И двете са универсално приложими. Има много споделено пространство между дисциплините, което трябва да бъде уловено и използвано по-последователно, за да се продължи напред с програми, които са полезни и за двете области.

Правата на човека, а понякога и изкуствата, повдигат ключов въпрос: „Как да направим бъдещето по-привлекателно от това, което е сега?“. Програмите

за правата на човека са насочени към преодоляване на различията в отношението, изразявани чрез предразсъдъци, основани на раса, религия, пол, възраст, националност, култура и идентичност. Изкуството също помага за преодоляване на тези бариери, като внася контрадиктурс, с който оспорва разказите и гледната точка на привилегированите и на онези, които задават дневния ред на обществото.

Изкуството може да бъде мощен инструмент за защита на правата на човека. То може да действа като допълнение към правните норми със средствата на визуалния образ, който взема познати идеи от сферата на правата на човека и трансформира техните значения по начини, които „говорят“ във времето и пространството.

Традиционният начин за осмисляне на правата на човека е чрез правния и политическия поглед, често изразен под формата на доклади на неправителствени организации (НПО) или научни анализи. Езикът на изобразителното изкуство е по-универсален и приобщаващ от този на правната рамка и на закона, тъй като визуалното изображение може да достигне до онези, за които писмената форма е недостъпна или неразбираема. Картините, рисунките и метафорите показват емоционалното и духовното състояние на човека много по-ясно от вербалните дефиниции или описания.⁷⁸

Дискусиите относно нарушенията на човешките права често се подкрепят от визуални изображения. По време на Втората световна война и след това те играят важна роля в нашето познание, разбиране и тълкуване на страданието и насилието, разбирано и тълкувано като нарушение на правата на човека.

Изкуството може да регистрира и да покаже по уникален начин нарушенията на човешките права, като по този начин осигурява уникална форма на назоваване на позорното дело (нарушението), доказателства за станалото и настоява за отчетност. Например картината „Герника“ на Пикасо (1937) е остро обвинение за въздушните бомбардировки над цивилни по време на Испанската гражданска война. Подобно на основаването на ООН и изготвянето на Всеобщата декларация за правата на човека, картината е реакция на разрушителните и жестоки събития, настъпили в Европа и света през 30-те и 40-те години на XX век. Пикасо получава поръчка за картина, която трябва да бъде показана на Световното изложение в Париж през 1937 г. На платното е изобразена бомбардировката от 26 април същата година на мирното баско селище Герника, което германските съюзници на Франко сриват със земята. Картината е писък срещу варварщината и зверствата, които фашистите извършват срещу мирното население. След войната „Герника“ става известна като „картината на всички бомбардирани градове“ и подобно на Всеобщата декларация за правата на човека и многобройните трибунали и комисии на ООН, създадени за преодоляване на социалните конфликти и човешките страдания, свидетелства за травматичния опит на войната, като допринася за реконструирането на истината за събитията.

78 European Union Agency for Fundamental Rights. Exploring the Connections between Arts and Human Rights. Report of High-level Expert Meeting, Vienna, 29-30 May 2017.

С демократизацията на все повече общества и навлизането на нови медии и технологии се засилва и значението на визуалното представяне на правата на човека. От началото на новия век изображенията могат да бъдат разпространени незабавно чрез различните социални медии, за да се предоставят доказателства за злоупотреби и да се организират социални и политически движения за промяна. Изображения, показващи отсечени ръце на хора в Конго по време на управлението на крал Леополд Втори (1900), линч на чернокожи в американския Юг, убити деца в днешна Сирия, както и безброй други снимки, показващи страдания – далечни и близки, – шокират зрителите, като едновременно им действат отблъскващо и ги подтикват към действие. По този начин различни фотографски изложби в музеи и галерии играят основна роля във визуалното представяне по отношение на правата на човека, за предоставянето на доказателства и знания за нарушения, обикновено с цел да предизвикат чувство за отговорност и противодействие.

Визуалното представяне може да направи проблемите с правата на човека да изглеждат по-реални за аудиторията, като хвърлят светлина върху проблема по един по-драматичен начин и представят завладяващ личен разказ, понякога съпроводен с видео изображения и звук. Визуалното представяне е особено важно, защото много от нарушенията на човешките права са фокусирани върху нещо изцяло материално – човешкото тяло. Чрез визуалните изображения посегателството върху личната неприкосновеност и други нарушения на правата стават осезаеми и материални. Фотографиите, дори когато не са придружени от убедителна история, също могат да предизвикат силни емоционални реакции, които да окажат значимо влияние върху темата за правата на човека. Снимките са особено ефективни за персонализиране на страданието, поради което много от тях се превръщат в символ на ключови събития от историята на правата на човека.

Под патронажа на ЮНЕСКО през 2006 г. в Лисабон и през 2010 г. в Сеул е проведена Световна конференция за образование по изкуствата. В докладите от двете конференции е подчертано, че изкуството може да действа като жизненоважен инструмент за защита на правата на човека през XXI век.⁷⁹ Програмата в Сеул показва, че образованието по изкуства може пряко да допринесе за разрешаването на социалните и културните предизвикателства, пред които е изправен светът днес.

През 2006 г. УНИЦЕФ в сътрудничество с неправителствената организация „Изкуството във всеки от нас“⁸⁰ организира две изложби за повишаване на информираността за изключените маргинализирани групи деца и популяризиране на Целите за развитие на хилядолетието. В писмо, публикувано на уебсайта на организацията, УНИЦЕФ заявява подкрепата си за „творчески мултикултурни обмени в 192 държави, изброени от ООН, които използват универсалния език на изкуството“. ООН и нейните подорганизации осъзнават

79 UNESCO, World Conference on Arts Education, Lisbon, 2006. Road Map for Arts Education: Building Creative Capacities for the 21st Century; UNESCO, World Conference on Arts Education, Seoul, 2010. The Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education.

80 Art in All of Us, <https://www.artinallofus.org/>.

потенциала и способността на изкуството да допълва правните подходи за застъпничество за правата на човека.⁸¹

Този апел на ООН се подкрепя от много организации, които са отдадени на целта да свържат изкуството и правата на човека. Такава е организацията „Музиканти за правата на човека“⁸², чиято мисия е да насърчава хуманизма чрез музика. Това може да бъде направено по различни начини, например чрез събиране на водещи музиканти, които правят представления за и със уязвими групи (напр. деца бежанци). Организацията си сътрудничи и със застъпнически организации за човешки права, в резултат на което се организират лекции с експерти по правата на човека, работи се по нови музикални произведения, вдъхновени от правозащитната тема чрез представяне на исторически събития или личности.

Друг пример за такова сътрудничество е Конференцията за изкуството и правата на човека, организирана като мащабен проект през 2003 г. в Австралия. В рамките на събитието се провеждат многобройни семинари, конференции и изложби и се публикуват различни материали, свързани с темата за изкуството и правата на човека. Изложбите в Канбера са представени в различни институции, като Училището по изкуствата, Пространството за съвременно изкуство, Националният музей и Националната галерия, и включват художници не само от Австралия, но и от Северна и Южна Америка, Африка и Азия. Голяма част от експозициите са достъпни и на други места в страната благодарение на подкрепата на национални и международни институции (напр. Националната галерия, Националният музей, Националният институт по изкуствата, Националният институт по хуманитарни науки и Националният европейски център) и посолства на европейски държави в Австралия.⁸³ Този проект е пример както за силен държавен ангажимент към темата за изкуството и правата на човека, така и за активно участие на националните образователни и културни институции в правозащитната проблематика.

Музеите за модерно изкуство

Музеите и галериите за модерно изкуство по света са специализирани в събирането и подготовката на изложби на съвременното изкуство. Картини в разнородни стилове, фотографии, тематични предмети, скулптури и инсталации са само част от обектите, които изпълват изложбените зали на галериите и музеите за модерно изкуство. През последните години все повече от тях се ангажират със социалната проблематика, както и с темата за правата на човека.

Изложби и събития на съвременни правозащитни теми

Галерията за модерно изкуство в Глазгоу – GoMA, Шотландия,⁸⁴ ангажира вниманието на публиката с различни теми, свързани със социалната

81 UNICEF Belgium. Letter of Recommendation for Art in All of Us, 2007, <http://artinallofus.org/testimonial-partners.html>.

82 Musicians for Human Rights, <http://www.musiciansforhumanrights.org/>.

83 Turner, C. & Sever, N. (Eds). Witnessing to Silence: Art and Human Rights. Australian National University, Drill Hall Gallery and School of Art Gallery, Canberra, 2003.

84 Gallery of Modern Art (GoMA), <https://galleryofmodernart.blog/>.

справедливост. Галерията откликва на стратегията за социално включване на градския общински съвет, създадена вследствие решението на правителството за приемане на 10 000 бежанци през 2000 г. В резултат на негативното възприемане на бежанците и протестите в Глазгоу Галерията за модерно изкуство предлага двугодишна програма „Светилище“ (*Sanctuary*), която има огромен успех и по-късно е развита и продължена в поредица програми на тема „Съвременно изкуство и права на човека“. Всяка от тези програми има за цел да използва съвременното изкуство като част от внимателно подбрана комбинация от изложби, събития и дейности, предназначени да стимулират обществения дебат по различни социални и правозащитни теми. Програмите са създадени с подкрепата на Общинския съвет на Глазгоу, а събитията и изложбите са посетени от повече от 300 000 души.

Експозицията в рамките на първата програма – „Светилище: Съвременно изкуство и права на човека“⁸⁵, открита през 2003 г., си поставя за цел да повиши осведомеността за бежанците и търсещите убежище по целия свят. Изложбата, включваща творби на повече от 30 художници, сред които и множество утвърдени имена, е опит за противопоставяне на преобладаващо негативното отношение на местните медии към новопристигналите в Глазгоу. Освен тази изложба програмата включва публични събития и арт семинари, срещи с местни художници и различни групи от общността, както и организиране на допълнителни изложби около основните галерии на музея, в които се представят произведения на художници както от местната, така и от бежанската общност. След успеха на „Светилище“ се реализират още три програми, всяка с връзка между съвременното изкуство и правата на човека. Чрез тази форма на обществена ангажираност GoMA постига две важни цели: да използва ресурсите на престижния за обществото музей, за да повиши разбирането за трудната ситуация и опасностите, на които са изложени търсещите убежище по света, както и да прерисува негативния портрет на бежанците, създаден от медиите и битуващ в представите на местните хора. Като програма за социална промяна, „Светилище“ помага на новодошлите в града да получат достъп до услугите, предлагани от обществените институции (включително свързаните с култура и изкуство), който е аналогичен на достъпа, който имат местните граждани.

Втората програма, „Правилото на палеца“ (*Rule of Thumb*)⁸⁶ (2005), изследва насилието над жени чрез широк спектър от дейности и изложби. При разработването ѝ служителите на GoMA си сътрудничат с граждански организации и институции, като се стремят да реагират пряко на конкретни местни и международни проблеми. Те насочват вниманието към разпространението на домашно насилие в града, провокират дискусии и предизвикват към действия за спиране на насилието над жени като глобален проблем на правата на човека. „Правилото на палеца“ включва и т.нар. „пространство за реакция“, въведено като част от дизайна на изложбата. Това е спокойно неформално пространство, което дава възможност на посетителите

85 Sanctuary Project, <https://galleryofmodernart.blog/portfolio/sanctuary-the-project/>.

86 Rule of Thumb, <https://galleryofmodernart.blog/portfolio/rule-of-thumb-artist-in-residence-kevin-reid/>.

да научат повече за проблема с насилието над жени, да се запознаят с работата на местни и национални женски организации и да споделят лични истории, опит и възгледи по поставените проблеми. Успехът на Пространството за реакция, предназначено за дискусии, разкази и обратна връзка с посетителите, показва, че присъствието на изложбите и участието в сътворяването на техния смисъл трябва да се превърне в неразделна част от всяка следваща програма за социална справедливост.

Третата програма, „Сляпа вяра“ (2007), изследва чувствителната тема за сектантството отново чрез редица информационни и образователни проекти и програма за публични събития, изградена около изложба на базираня в Глазгоу художник Родерик Бюканън.

През 2009 г. Галерията за модерно изкуство в Глазгоу представя изложбата *sh[OUT]*⁸⁷, четвъртата поред, представена в партньорство с „Амнести интернешънъл“ и разработена в сътрудничество с консултативна група от представители на базирани в Шотландия институции и организации, свързани с ЛГБТ общността, включително OurStory Scotland (благотворителна организация, която събира, документира и представя житейски истории на ЛГБТИ групи в Шотландия), Шотландския транссексуален алианс (единственият публично финансиран орган за равенство в Европа, работещ за постигане на напредък в областта на равенството на транссексуалните хора) и ЛГБТИ общността на младежите в Шотландия (национална организация, работеща за подобряване на здравето и благосъстоянието на младите ЛГБТИ хора). Представената изложба е отворена за посетители в продължение на 10 месеца и включва творби на художници, част от които с международна известност, в чийто фокус на внимание са правата на хората от ЛГБТИ общността. В своята цялост програмата, която си поставя за цел да повиши разбирането за ЛГБТИ хората с техните проблеми и предизвикателства, обхваща серия от събития и проекти, в които участват представители на общността, артисти, писатели и музиканти.

Популяризиране на правата на човека чрез шедеврови на световното изкуство

За да отбележи 70-годишнината от Всеобщата декларация за правата на човека, Белгийският кралски музей на изящните изкуства и подразделението на „Амнести интернешънъл“ в страната обединяват усилия в разработването на проект за правата на човека, който използва колекциите на музеите. Изложбата, която се фокусира върху различни права на човека, включително на тези, свързани с миграцията, е открита на 18 декември 2019 г. по случай Международния ден на мигрантите. Представени са диалози между експерти в областта на изкуствата и правата на човека, подготвени са видео материали и изложба, приветстваща посетители на място.⁸⁸

Проектът показва как на произведенията на изкуството може да се погледне като на разкази за правосъдието, изтезанията, свободата на изразяване,

87 sh[OUT]: Contemporary Art and Human Rights,

<https://galleryofmodernart.blog/portfolio/shout-contemporary-art-and-human-rights/>.

88 Fine Arts & Human Rights. YouTube, 17.12.2018:

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLtuL8dXe6EMQStxpPAm4Dxwu922oaipF6>.

правата на жените, равенството, смъртното наказание и други човешки права. „Амнести интернешънъл“ и музеят съвместно създават поредицата от видеа, в които чрез разговорите между изкуствоведи и магистрати, журналисти и преподаватели посетителите могат да видят изкуството през призмата на правата на човека. Десет различни права се изследват в десет видео разговора, като във всеки един експерт от света на изкуството показва известен шедевър и го дискутира с експерт от сферата на правата на човека.

Така например темата за справедливостта е разгледана чрез картината на Дирк Боутс „Решението на император От“ (1473 – 1475), изобразяваща обезглавяването на невинен човек със заповед на императора. Магистрат от Международния съд по правата на човека разговаря за шедевъра с експерт по история на изкуството, като двамата засягат въпроси от жизненоважно значение за съвременния човек, сред които равен достъп до правосъдие и право на справедлив съдебен процес.

Друга творба, също разгледана в диалозите за справедливостта, е „Сузана и старейшините“ (1555 – 1556) на Тинторето. Старозаветната история, вдъхновила и много други художници през вековете, разказва за красива девойка, която не знае, че двама старейшини, избрани за съдии, тайно я наблюдават как се къпе. Те се опитват да я съблазнят, но не успяват, в резултат на което я обвиняват в прелюбодейство и тя е осъдена на смърт. Благодарение на пророк Даниил обаче, който разпитва двамата старци поотделно, Сузана е спасена, а те – осъдени и екзекутирани. В диалозите, филмирани от музея, експертите разглеждат въпроса за злоупотребата с власт от властта и нейното разрушително влияние в обществото, като обръщат специално внимание на ролята на гражданите в противодействието срещу този обществен недъг.

2.6. Съвременни творци и правата на човека

Изложбите и визуалните представяния на правата на човека, разбира се, нерядко са част и от публичните пространства на университети, обществени центрове, образователни, изследователски и други институции. Чрез програми и изложби по темата много от тях провеждат целенасочена политика в посока повишаване на разбирането за правата на човека. Някои институции осигуряват пространство на различни артисти, давайки им възможност да изразят чрез методите на изкуството многобройните съвременни аспекти и предизвикателства пред защита на правата на човека.

Социалната справедливост в университетските аудитории

Университетите играят специална роля в образованието по права на човека. Някои от тях имат собствени центрове и галерии със специален фокус по темата. Такъв пример е Университетът „Кийн“ в Ню Джърси, САЩ,⁸⁹ който има Институт по правата на човека със собствена едноименна галерия. В нея се провеждат художествени изложби, които целенасочено предизвикват и вдъхновяват студентите да насочат вниманието си към въпроси, свързани със социалната

⁸⁹ Keen University, Human Rights Institute Gallery, <https://www.kean.edu/kean-galleries/galleries/human-rights-gallery>.

справедливост. Всеки семестър интердисциплинарните програми и публични събития увеличават знанията, дискусиите и преживяванията на студентите чрез изложби, които взаимодействат добре с по-широката учебна програма на кампуса. Една от последните изложби на галерията към Института по правата на човека на Университета „Кийн“ е от началото на 2021 г. на тема „Идваме заедно“⁹⁰. В нея са включени фотографии, които отразяват страданията и несправедливостите, които чернокожите американци в Ню Джърси преживяват ежедневно. Със своето изкуство фотографите допринасят за популяризиране на мисията за равенство и социална справедливост на движението „Животът на чернокожите има значение“⁹¹.

Актове на паметта

На 7 декември 2008 г., за да отбележи 60-ата годишнина от приемането от ООН на Всеобщата декларация за правата на човека, Моника Рос⁹² – художник и социален активист, рецитира целия текст на декларацията, заедно с преамбула и всички членове на документа. Събитието се провежда в Британската библиотека в Лондон като част от изложбата ѝ „Дългият път на свободата: борбата за права и свободи“⁹³⁹⁴.

Моника Рос е артист, който създава видео, картини, инсталации и пърформанси. Постановката ѝ „Актове на паметта“ е създадена в отговор на полицейската стрелба по Жан Шарл де Менезес в метростанция „Стокуел“ през 2005 г. След изложбата „Дългият път на свободата: борбата за права и свободи“ в периода 2008 – 2013 г. Рос многократно изпълнява текста на Всеобщата декларация за правата на човека в редица обществени пространства, включително музеи, галерии, университети и библиотеки. Успоредно с подготовката на изложбата от визуални материали преди всяко изпълнение Рос наизустява цялата Всеобща декларация за правата на човека, като я преписва и рецитира отново и отново, за да гарантира, че може да произнесе думите ѝ, а чрез нея да бъдат чути идеите ѝ. Пространствата, където е изпълнявала „Актовете на паметта“, са както музеи, така и галерии, хранилища и други места, където се съхраняват хартиени архиви или предметни колекции.

Кампанията „Въздействай“

Кампанията „Въздействай“⁹⁵ е инициатива на Британската библиотека и пример за това как Музеят на мира в Брадфорд – партньор от мрежата на Международната федерация на музеите за правата на човека (FIHRM), ангажира местната младеж в активно гражданство. Тази иновативна програма формира

90 Come Together, Keen University, <https://galleries.kean.edu/exhibitions/come-together#anchor0>.

91 Black Lives Matter е движение в САЩ за равенство, свобода и справедливост за чернокожото население, <https://blacklivesmatter.com/>.

92 Ross, Moica. Anniversary – An Act of Memory, <https://monicaross.org/artworks/AnniversaryAnActOfMemory.html>.

93 Purbrick, L. Museums and the Embodiment of Human Rights. *Museum and Society*, 2011, 9(3): 166-189, <http://www2.le.ac.uk/departments/museumstudies/museumssociety>.

94 Taking Liberties: The Struggle for Freedoms and Rights, <https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20131031120625/http://www.bl.uk/onlinegallery/takingliberties/index.html>.

95 Make an Impact - British Library & The Peace Museum in Bradford, <https://www.bl.uk/campaign>.

умения у младите хора, насърчавайки ги да се застъпват за разрешаването на съвременни проблеми, които ги засягат пряко, като например тормоз и малтретиране на деца. Програмата обединява училища и музеи, като използва исторически кампании в допълнение към колекциите от музеи, библиотеки и архиви, предоставящи основните ресурси. Музеят на мира в Брадфорд е един от многото, които си партнират с Британската библиотека по този проект.

„В обувките на другите“

Друг член на FIHRM – Къщата на човечността⁹⁶, е музей, създаден от Червения кръст в Хага. Представлява организация, която е едновременно музей, образователен център и платформа за срещи на хора и организации, ангажирани с правата на човека. Чрез изложби, симпозиуми, филмови поредици, лекции и дебати, предназначени за различен тип аудитория, музеят предлага многоизмерен подход на обучение по хуманитарни въпроси и права на човека. В него посетителите се изправят лице в лице с историите на хора, преживели човешки и природни бедствия, и са поканени „да влязат в техните обувки“, например да си представят, че са на мястото на бежанците, като им се създаде усещане, че са изправени пред бедствие, разселване, както и загуба на идентичност и сигурност.

2.7. Образование за демокрация и права на човека: сътрудничество между музеи и неправителствени организации

В Норвегия неправителствената организация Академия по права на човека (*Menneskerettighetsakademiet*) си сътрудничи с музея *Eidsvoll 1814*, разположен в сградата, където преди повече от 200 години е създадена и подписана Норвежката конституция. Чрез това партньорство Академията обогатява методите си на работа с нова платформа за предаване на послания за правата на човека и демокрацията, а музеят се сдобива с нови посетители в лицето на млади хора и представители на различни групи, както и с напълно нова изложба.

Това сътрудничеството може да бъде вдъхновяващ пример за подобни инициативи и в други страни по света. От 2019 г. за трета поредна година пътуващата изложба „Новата планета“, финансирана от Академия по права на човека⁹⁷ в сътрудничество с националния музей *Eidsvoll 1814* и архитекта Rodeo, обикаля Южна Норвегия. До момента е показана на 15 места, включително библиотеки, музеи, училища и центрове за мир, и е посетена от повече от 20 000 души.

Изложбата дава възможност на посетителите да се срещат с млади хора от целия свят, които търсят убежище, и се запознават както с международните права на човека, така и с мнението на младите имигранти по този въпрос. Като чуват какво мислят младежите за ценностите, които трябва да са основополагащи за едно добро общество, самите посетители са предизвикани да разсъждават

96 Humanity House, <https://humanityhouse.org/en/about-us/>.

97 Menneskerettighetsakademiet, <http://www.menneskerettighetsakademiet.no/>.

над важни обществени ценности, като по този начин укрепват демокрацията в Норвегия.

Сътрудничеството между Академията и музея *Eidsvoll 1814* има интересна история. През 2016 г. по инициатива на норвежкия Съвет по изкуствата е създадена Национална музейна мрежа за демокрация и права на човека. Тя обединява музеи, подкрепяни и финансирани от държавата, както и свързани институции, които чрез изследвания, документална работа, образователни и други обществени дейности работят по проблеми на демокрацията и правата на човека. Ръководните функции са поверени на националния музей *Eidsvoll 1814*, а неправителствената организация Академия по права на човека, чиято мисия е да работи за образование за демокрация и права на човека, е неин партньор. Днес в Националната музейна мрежа членуват 26 институции.

За Академията по права на човека участието в Мрежата създава нови възможности за сътрудничество. Например в *Eidsvoll 1814* се организират курсове за млади хора, които търсят убежище в страната, като идеята е да научат за норвежка демокрация на мястото, откъдето започва всичко с изработването на първата Норвежка конституция. Програмата за работа с младежи от имигрантската общност е двудневна. Първият ден се провежда в Центъра за настаняване на бежанци, където получават основни знания за норвежката история и се подготвят за пътуването до музея *Eidsvoll 1814* на следващия ден. Предвидена е обиколка с екскурзовод на красивото имение, където през 1814 г. е създадена и подписана Норвежката конституция, участие в дискусия и прожекция на филм за норвежката демокрация. Програмата постига голям успех, което се отразява и в оценките на младите хора – те споделят, че наистина желаят да научат повече за страната, в която са пристигнали наскоро, и оценяват високо пребиваването си в музея и извън центъра за настаняване.

Вдъхновена от успеха на програмата, Академията по правата на човека развива друга амбициозна идея за сътрудничество – създаване на музейна изложба, базирана на груповата работа на младите хора в упражнението „Новата планета“. В тази дейност младежите са поканени да размишляват върху правилата, които трябва да съществуват, за да може хората да живеят добре. Задачата им е да създадат конституция за нова планета. Идеите им относно правилата за съжителство, записани като точки в „конституцията“ на въображаемата нова планета, стават част от изложбата, която първоначално се представя в музея *Eidsvoll 1814*. С подкрепата на Съвета по изкуствата Академията по права на човека започва да събира документален материал от проведените програми, включително интервюта с лица, търсещи убежище, и постери с „нови планети“. С помощта на *Rodeo Arkitekter* през 2019 г. изложбата е представена в Центъра за мир и права на човека във Фалстад, Норвегия. На събитието участват и представители на членове на Националната музейна мрежа за демокрация и права на човека.

Целите на пътуващата изложба „Новата планета“ са свързани с насърчаване на активно демократично участие в обществото, повишаване на осведомеността

относно международните права на човека и противодействие на стереотипите и предразсъдъците, свързани с търсещите убежище и имигрантите. Академията по права на човека разработва и наръчник за учители, в който е описано как учениците могат да работят с предметите в изложбата преди, по време на и след посещението. Наръчникът се изпраща до местните училища, преди изложбата да посети съответния регион.

Това сътрудничество между неправителствена организация и музеи и обществени институции притежава всички базови атрибути на успешното партньорство. Фактът, че НПО работят на местно ниво, им дава уникален достъп до знания за съвременните обществени предизвикателства, които другите нямат. Ето защо всяка НПО следва да помисли дали разполага с информация, която, ако бъде събрана, обработена и подходящо представена, може да се превърне в изложба с положително въздействие. Ако отговорът е утвърдителен, организацията може да разработите концепция и да се свърже със подходящия музей, за да разбере дали е налице потенциален интерес за сътрудничество. Изложбите могат да бъдат нов инструмент, който дава възможности за влияние, различни от другите използвани методи.

Мисията на музеите е да вдъхнови и ангажира посетителите да формират разбиране за това как работи и функционира светът. Всеки музей би могъл да разшири своите инструменти за взаимодействие с публиката и да привлече повече посетители. Въпреки че много от тези институции са консервативни и скептични по отношение на адаптирането си към нови форми на работа, други се отварят за нови идеи с помощта на външни участници, като артисти, музиканти, художници, експерти от различни области, включително НПО. Посланията на местните представители, каквито са гражданските организации, са уникални ресурси със съдържание, които, ако попаднат в ръцете на професионални музейни работници, могат да се превърнат в иновативни проекти и изложби с голям потенциал за привличане на училища и нови посетители и да допринесат за развитието на по-демократични общества.

ЧАСТ ТРЕТА: Музеите и образованието на младите хора по права на човека. Добри практики

3.1. „Новата планета“ – пътуваща изложба

Ключови думи: права на човека, активно демократично гражданство, антидискриминация

„Новата планета“ е пътуваща изложба, отразяваща визията на млади бежанци, търсещи убежище в Норвегия, за това как трябва да изглежда едно мирно общество, което уважава своите граждани и защитава тяхното благополучие, достойнство и свобода. Въпросът, на който младите хора отговарят, е „Какви са правилата, създавани в добрите общества?“. Норвежката Академия по права на човека (Menneskerettighetsakademiet) е задала този въпрос на повече от 2200 непълнолетни, търсещи убежище в страната от 2008 г. Чрез „Новата планета“ техните отговори стават достояние на широката общественост. Текстове, снимки и интервюта поставят посетителите на изложбата в ситуация, която ги провокира да разсъждават над това как самите те разбират правилата и какви трябва да бъдат значимите обществени ценности.

Младите хора, допринесли за обогатяването на съдържанието на изложбата, идват от Афганистан, Пакистан, Ирак, Сирия, Палестина, Албания, Украйна, Сомалия, Еритрея, Етиопия, Западна Сахара и Конго.

Място

Музеи, библиотеки, университети и обществени места в цяла Норвегия.

Цели

- Да насърчи активното демократично участие в обществото;
- Да повиши осведомеността сред младите хора и широката публика за международните договори и конвенции за правата на човека;
- Да противодейства на стереотипите и предразсъдъците към търсещите убежище и имигрантите.

Описание

Груповата работа „Новата планета“ е първата дейност, в която младите хора, търсещи убежище, участват по време на двудневните курсове, организирани от норвежката Академия по права на човека в центровете за настаняване на бежанци в страната. На младежите е поставена задача да създадат „конституция“ на въображаема нова планета, която трябва да съдържа 10 правила, гарантиращи добър живот на хората. Младежите записват правилата на големи листове хартия, след това, за да свържат идеите си с реалността, научават факти за Втората световна война и работата на ООН след нейното приключване по изготвянето на Всеобщата декларация за правата на човека – универсалните правила, които спазват демократичните общества на собствената ни планета.

Подготвена като изложба с мненията на младите хора за правилата в добрите общества, „Новата планета“ може да бъде адаптирана към различни изложбени зали. Тя се състои от шест елемента:

- Част 1: Кои правила и ценности създават добри общества? Представяне на вдъхновяващи цитати на философи, граждански активисти и политици.
- Част 2: Въведение в проекта и представяне на три избрани постера с нови планети и правила, създадени от младите хора.
- Част 3: „Планетна книга“, в която са включени 50 постера на планети и текст на норвежкия философ Ларс Фредрик Свендсен.
- Част 4: Филми с кратки интервюта на 13 младежи, търсещи убежище, на възраст 15 – 18 години.
- Част 5: Инсталация на глобус или планета, която съдържа цитати и снимки на младите хора, както и на процеса на разработване на правилата.
- Част 6: Хронологично представяне на развитието на международната система за правата на човека. Посетителите на изложбата могат да участват, като споделят мисли за това какво според тях представляват добрите общества.

Участие на младите хора

В последната, шеста, част, в която е представено описание на международната система за правата на човека, към посетителите е отправено предизвикателство да помислят върху следния въпрос: „Според Вас кое правило е най-важно за създаването на добро общество?“.

Образователни материали

Норвежката Академия по права на човека е разработила методическо ръководство за учители, в което са описани различни дейности за работа с младежи, които е подходящо да бъдат приложени преди, по време на и след посещението на изложбата.

ИНФОРМАЦИЯ

Организатор: Академия по права на човека, Норвегия (Menneskerettighetsakademiet)

Партньори: *Eidsvoll* 1814, Норвежкия фолклорен музей (Norsk Folkemuseum) и *Rodeo Architects AS*

Финансиране: Съвет по изкуствата на Норвегия, Фондация *Fritt Ord*, Фондация на спестовните банки DNB (финансира разработването на образователни материали и покрива пътните разходи).

За контакт: post@mr-akademiet

Изображения: <http://www.menneskerettighetsakademiet.no/om-oss/97-prosjekter/150-utstillingen-den-nye-planeten.html>

3.2. „Робството преди и сега“

Ключови думи: права на човека, антидискриминация, робство, трафик на хора

Международният музей на робството в Ливърпул, Обединеното кралство, отваря врати на 23 август 2007 г. – Международния ден в памет на жертвите на робството 200 години след забраната на търговията с роби в Британската империя (1807).

Местоположението на музея е важно – намира се на пристанището Албърт Док в непосредствена близост до мястото, където са били ремонтирани корабите за търговия с роби през XVIII век. Като се има предвид, че в периода 1500 – 1865 г. от Ливърпул през Атлантическия океан са транспортирани 1,5 милиона роби, музеят има идеалната позиция да разпространява информация за наследството, оставено от робството. Освен това той се фокусира върху повишаване на осведомеността за съвременното робство. Днес милиони хора са принудени да съществуват в подобни условия, макар в повечето случаи това да не се категоризира като робство.

Място

Royal Albert Dock, Liverpool, L3 4AQ

Цели

Под мотото „Ние помним. Ние действаме“ музеят призовава към запазване на паметта за експлоатацията и страданията на робите в миналото, както и към премахване на всички форми на съвременно робство.

- Да повиши осведомеността по темата за робството и работата на музея на национално и международно ниво;
- Да информира обществеността за наследството на трансатлантическото робство, както и за проблемите, свързани със свободата и несправедливостите по отношение на жертвите на съвременното робство;
- Да се бори с предразсъдъците и невежеството;
- Като подчертае, че последиците от международното робство са споделена отговорност, да допринесе за разрешаването на този проблем днес;
- Да очертае ролята на град Ливърпул в трансатлантическата търговия с роби в миналото;
- Да създаде връзка и ангажираност с местната общност BAME⁹⁸.

⁹⁸ Представители на чернокожия, азиатския и малцинствения етнос, назовавани съкратено като BAME (Black, Asian, and minority ethnic) – общ термин в Обединеното кралство, използван за описване на не-бели етнически групи. Изключва белите етнически групи и се използва с намека, че белотата е в центъра на обществото, а всички други етноси съществуват като „други“, или BAME.

Описание

Международният музей на робството е създаден, за да покаже на посетителя дългия път, изминат от робите. Път, който започва от живота на тези хора в Западна Африка, минава през процеса на поробване и преминаване през Атлантическия океан и завършва в Америка. Описва се и наследството, оставено от робството в днешния свят. Музеят има постоянна експозиция, илюстрираща този процес, както и временни. Входът е безплатен. Желаетелите да разгледат изложбите, без да присъстват физически, могат да се възползват от възможността за виртуална обиколка на музея.

Образователни материали

Международният музей на робството работи с общността, с училища и младежки организации, като предлага множество ресурси за преподаватели и училищни групи. Пример за интерактивен метод, насочен към деца, е интерактивната игра за търсене на съкровища, която дава възможност на малките посетители, докато се придвижват в музея, да се обучават по ключовите теми, обхванати в експозициите.

Музеят предлага учебни материали, свързани с историята на робството, които допринасят за подобряване на разбирането на неговото наследство и въздействие върху съвременното общество. За училищата е разработен и специален пакет – „Разбиране на трансатлантическото робство“, който е предназначен за дистанционно обучение на ученици.

ИНФОРМАЦИЯ

Финансиране: Северозападна агенция за регионално развитие, Фонд за наследство към Националната лотария, Департамент за култура, медии и спорт към правителството на Обединеното кралство.

Партньори: Международният музей на робството е съосновател и член на Международната федерация на музеите за правата на човека (FIHRM) и има множество национални и международни партньори.

За контакт: Royal Albert Dock, Liverpool, L3 4AQ, United Kingdom, 0151 478 4499; ismenquiries@liverpoolmuseums.org.uk

Изображения: <https://www.liverpoolmuseums.org.uk>

3.3. „Шести район“: Спомен за апартейда

Ключови думи: права на човека, принудително изселване, апартейд, антидискриминация

Музеят *District Six* („Шести район“) е създаден през 1994 г. в Кейптаун, Южна Африка, с цел да събира факти и да разказва истории за унищожаването на тази територия в резултат на апартейда. През 1966 г. всички чернокожи, живеещи в този район, са заставени да напуснат домовете си и да се изселят. Принудителното събаряне на къщите и опустошаването на Шести район води до унищожаване на хиляди домове и вещи на семействата.

Музеят предлага пътуване назад във времето и запознаване със събитията от този период. Важен елемент от музейната експозиция е 300-метрово платно, върху което посетителите могат да прочетат хиляди ръчно написани бележки на жители на района, споделящи истории и мисли за живота си там. Музеят е източник на информация и знания за тези събития, превърнал се в символ на съпротивата на бившите си обитатели.

*Искаме да помним
за да можем всички
заедно и сами
да възстановим града,
който принадлежи на всички нас,
в който всички ние можем да живеем
не като раси, а като хора.*

(Надпис на входа на музея)

Място

District Six Museum, Homecoming Centre, 15 Buitenkant Street, Cape Town, South Africa

Цели

- Да осигури богато визуално преживяване и да се превърне в своеобразен жив паметник на живота в този район;
- Да сподели истории от живота на предишните жители, като подчертае тяхната социална, културна, икономическа и политическа идентичност;
- Да отдаде почит на наследството, оставено от жителите на района, и да даде възможност да бъдат съпреживени трудните ситуации, пред които са били изправени.

Описание

„Да потърсим по-надълбоко“ е постоянна изложба на музей *District Six*, която е важен инструмент за запомняне и разказване на миналото на Шести район.

Съдържанието ѝ е свързано с две истории: една щастлива – когато районът е бил място, в което мирно и благополучно са съжителствали хора от различни раси; и една тъжна – когато жестокостта на апартейда засяга пагубно неговото население. Изложбата подтиква към размисъл за това колко сериозни могат да бъдат последиците от един дискриминационен режим и вдъхновява посетителите да се борят със съвременните му проявления, тъй като разбирането на миналото е важен инструмент за мобилизация и активно участие в постигането на равни права в местните общности. Експозицията включва следните елементи: мемоари и лични предмети на бивши жители на района; трогателни снимки от различни периоди; аудио- и видео материали със свидетелства от миналото; оригинални документи за апартейда; собственоръчно написани бележки, разкриващи аспекти от местното ежедневие; скулптури, картини и вестници, информиращи за събитията в Шести район.

Участие на младите хора

Музеят *District Six* предлага програма, наречена „Балулека! Младежка мрежа“. Това е инициатива, която се стреми да ангажира младите хора в живота на музея и на града. За целта се набират младежи, които имат желание да инициират промени в обществото. Тяхното обучение и изява може да бъде в различни области, като фотография, изобразителни и сценични изкуства, различни изследвания и т.н. Като ангажира младите хора, музеят се стреми да подпомогне движението за промяна по отношение на тежкото наследство на апартейда, с което обществото се сблъсква и до днес.

Образователни материали

Музеят *District Six* предлага възможности за извънкласно обучение. Учениците, посещаващи изложбата „Да потърсим по-надълбоко“, имат екскурзовод, бивш жител на района, който им помага да се ориентират в разнородните устни свидетелства, факти, документални доказателства и аудио-визуални материали. Бившите жители на района могат да предложат на младите хора повече от факти – те ангажират вниманието им с лични спомени и истории, които са източник на по-дълбоки исторически и културни познания, и им помагат да разберат по-добре как миналото обяснява настоящите предизвикателства.

ИНФОРМАЦИЯ

Финансиране: Входна такса и дарения

Партньори: Музеят е член на Асоциацията на музеите в Южна Африка (*South African Museums Association*) и на Международната коалиция на точките на паметта (*International Coalition of Sites of Conscience – ICSCO*)

За контакт: info@districtsix.co.za

Изображения: <https://www.districtsix.co.za/>

3.4. Ане Франк

Ключови думи: права на човека, антидискриминация, Холокост, Втора световна война

Запознаването на младите хора с Холокоста е ключова тема в обучението по права на човека. Много музеи, посветени на тази тема, имат силни и въздействащи програми.

Такава е Къщата музей на Ане Франк в Амстердам, Нидерландия. Създадена е през 1957 г. в сътрудничество с бащата на Ане – Ото Франк. С идването на Адолф Хитлер на власт оглавяваната от него партия набира все повече привърженици, съответно расте и омразата към евреите, което принуждава мнозина от тях да напуснат Германия. Такава е съдбата на Ото Франк, съпругата му и двете им деца, които се преместват в Холандия. През 1940 г. нацистка Германия окупира страната и евреите отново стават обект на преследване. През 1942 г. семейството на Ане се скрива в специално изградено скривалище в пристройката към къщата им, където до този момент се помещава офисът на баща ѝ. Четиримата се укриват от нацистите в продължение на цели две години – време, през което Ане води дневник, в който споделя своите чувства и мисли. Именно този дневник, наречен от нея „Кити“, е сърцето на музейната изложба. Скривалището е открито от нацистите през 1944 г. и Ане Франк, тогава 15-годишна, е депортирана в Аушвиц. По-късно е транспортирана в концентрационния лагер Берген-Белзен, където умира през февруари 1945 г.

Дневникът на Ане Франк е преведен на повече от 65 езика, което дава възможност на хора от целия свят да се запознаят с трогателната ѝ история. Скривалището се превръща в Къща музей на Ане Франк и играе важна роля в усилията да се покаже колко опасни за обществото могат да бъдат дискриминацията и омразата.

Вече не можем да променим случилото се. Единственото, което можем да направим, е да се поучим от миналото и да осъзнаем какво означават дискриминацията и преследването за невинните хора. (Ото Франк, 1970 г.)

Място

Anne Frank Huis, Westermarkt 20, 1016 DK Amsterdam, The Netherlands

Цели

- Повишаване на осведомеността за опасностите от проявите на антисемитизъм, расизъм и дискриминация;
- Задълбочаване на знанията за значението на свободата, равните права и демокрацията;
- Запознаване с историческия контекст, в който протича животът на Ане Франк.

Описание

Къщата музей на Ане Франк предлага силно лично преживяване. Чрез цитати

от дневника ѝ, снимки, видеоклипове и различни предмети, посетителите се запознават с фактите от живота ѝ, докато семейството ѝ се укрива от нацистите. Акцентът в музея е разходката в скривалището, където Ане живее две години. Предоставена е обширна информация за това коя е Ане Франк, както и за значими събития от времето на войната, филми и видеодневник, базиран на оригиналния, воден от самата нея. Къщата музей на Ане Франк предава важни послания за последиците от омразата към евреите по време на Втората световна война.

Елементи от изложбата са: документална информация за живота на Ане Франк; оригиналният дневник; цитати и мисли на момичето; тайното скривалище с лични вещи; хронология, включваща 34 значими момента от израстването ѝ; информация за останалите членове на семейството и техните помощници; филм, в който 22-ма души, сред които писатели, актьори, познати на Ане и посетители на музея, споделят как възприемат нейната история и какво означава за тях.

Участие на младите хора

Къщата музей на Ане Франк предлага възможност за участие в Младежката мрежа на Ане Франк, която е глобална мрежа за млади хора между 16 и 22 години, които имат желание да допринесат за промяната на света към по-добро. Целите, които Мрежата си поставя, са: повишаване на осведомеността за Холокоста, насърчаване на активното гражданство и диалога между хората по важни въпроси на съвременното, утвърждаване на демократичните ценности. Къщата музей на Ане Франк предлага необходимите инструменти, за да се предприемат действия, насочени към промяна. Понастоящем мрежата е работила с повече от 500 000 млади хора по целия свят.

Образователни материали

Къщата музей на Ане Франк предлага различни учебни материали, сред които: дигитален урок за историята на живота на Ане Франк, образователни игри, няколко филмови клипа, в които студенти от Европа споделят личния си опит с дискриминацията и др. Освен това музеят организира пътуващи изложби, чиято цел е да разкажат историята на живота на Ане Франк на колкото е възможно повече хора по света. В къщата музей се провеждат няколко уъркшопа като инструмент за обсъждане на правата на човека и насърчаване на младите хора да извършват критичен анализ на собствената си среда на живот.

ИНФОРМАЦИЯ

Партньори: Център „Ане Франк“, Берлин, Фонд „Ане Франк“, Лондон; Център „Ане Франк“, Виена, Център „Ане Франк“, Буенос Айрес, Център за взаимно уважение „Ане Франк“, Ню Йорк.

Финансиране: Дарения, подкрепа от хуманитарни фондове, държавни грантове

За контакт: services@annefrank.nl

Изображения: <https://www.annefrank.org/en/anne-frank/>

Музеите и правозащитният подход при работата с младите хора

Използването на подход, основан на правата на човека, позволява на музеите да направят положителна промяна в света въз основа на международно приети стандарти. Те могат да помогнат на хората да осъзнаят правата си и да ги отстояват, като едновременно с това зачитат правата на другите и се противопоставят на дискриминацията. Правозащитният подход трябва да бъде фундаментална основа в музейната работа. По-специално това означава, че музеите трябва:

1. да предоставят обществени услуги и да стимулират обществено участие;
2. да основават своята дейност на международните стандарти за правата на човека;
3. да се стремят да насърчават и защитават правата на човека в своите проекти и работа с обществеността.

Включването в дейността на музеите на подход, основан на правата на човека, помага да бъдат предоставяни прозрачни, ефективни и трансформиращи обществени услуги. Степента, в която музеите помагат на хората да осъзнаят и постигнат своите права, е може би най-точният измерител на тяхната обществена стойност.

От педагогическа гледна точка дефинирането на образователните цели на музеите в съответствие с подхода, основан на правата на човека, може да се разглежда в няколко основни направления, включващи *придобиването на знания, формирането на нагласи и развитието на умения* у младите хора.

По отношение на **знанията**, образователните цели на музеите могат да бъдат свързани със следните въпроси:

- Какви са историческите събития, документи, предмети, разкази и хора, за които младите хора трябва да научат? Какво трябва да знаят за конкретни права, както и за системата и механизмите за защита на правата на човека като цяло?
- Върху кои промени, извършени в обществата от миналото, ще работят младите хора? Кои са (потенциалните) промени в съвременното общество, които искате да дискутират?

Във връзка с формирането на **нагласи** у младите хора важни са следните въпроси:

- Кои нагласи, основани на правата на човека, трябва да развиват младите хора?
- По отношение на кои нагласи към исторически събития и тяхното припомняне в настоящето трябва да мислят и дискутират? А кои нагласи трябва да променят?
- Как младите хора могат да бъдат насърчени да погледнат критично на своите нагласи и след това да продължат да ги развиват, така че да бъдат по-силно повлияни от правозащитната гледна точка?

За да бъдат формулирани образователните цели, свързани с развитието на **умения** за защита на правата на човека, следва да се обърне внимание на следните въпроси:

- Как програмата, експозициите и цялостната политика на музеите укрепват уменията на младите хора като притежатели на права да ги предявяват или да се борят за правата на другите?
- Как може да бъде подсилена способността на младите хора като носители и на задължения, и на отговорности да спазват и прилагат стандартите за правата на човека?
- Как програмите и експозициите на музеите укрепват уменията на младите хора да деконструират съществуващи исторически разкази и сами да разказват миналото от гледна точка на правата на човека?

Музейните програми и експозиции се свързват естествено с отделни права на човека. Много от членовете на **Всеобщата декларация за правата на човека на ООН** могат да бъдат отнесени към музейни експозиции, показващи примери на нехуманно отношение, дискриминация и потисничество към определени групи хора, като се започне от по-общия **член 2** и се стигне до **членовете, описващи специфични права на човека**.

Член 2 от Всеобщата декларация за правата на човека на ООН гласи:

Всеки човек има право на всички права и свободи, провъзгласени в тази Декларация, без никакви различия, основани на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение.

Член 4 и член 5 от Декларацията посочват правото на човека да бъде свободен от робство, крепостничество, изтезания или жестоко, нечовешко и унижително третиране. Тези текстове директно се свързват с форми на съвременно робство, каквито са например различните видове трафик на хора с цел експлоатация.

Протоколът за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност⁹⁹, е приет от ООН през 2000 г. В документа понятието „трафик на хора“ е дефинирано като „набирането, транспортирането, прехвърлянето, укриването или приемането на хора чрез заплаха или използване на сила или други форми на принуда, отвлечане, измама, заблуда, злоупотреба с власт или с уязвимо положение или чрез даване и получаване на плащания или други облаги за получаване съгласието на лице, което има контрол върху друго лице, с цел експлоатация“ (чл. 3, буква а). Борбата за прекратяване на трафика на хора във всичките му форми е един от начините, по които музеите със своите образователни програми и експозиции, сътрудничество с училища и НПО могат да допринесат за повишаване на чувствителността на обществото към него.

⁹⁹ Ратифициран със закон, приет от XXXVIII Народно събрание на 12 април 2001 г. – ДВ, бр. 42 от 2001 г. В сила за България от 25 декември 2003 г. Обн. ДВ, бр. 98 от 06.12.2005, <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=1111>.

Много от правата на човека се нарушават чрез трафика на хора, а държавните органи, организациите на гражданското общество, музеите и всички обществени институции имат задължения да зачитат, защитават и прилагат правата на тези, които са изложени на риск от или вече са станали жертва на трафик. Музеите могат индиректно да помогнат за изкореняване на съвременното робство, вкл. чрез трафик на хора, с целенасочена работа за намаляване на маргинализацията в местните общности, като полагат усилия да привлекат хората към музейните програми и им помогнат да бъдат наясно със своите права. Чрез образователните дейности музеите повишават осведомеността за робството – историческо и съвременно – и допринасят за повишаване на разбирането за положението на бедните хора и малцинствените общности.

Особено видна е **връзката на музеите с член 27, пар. 1 от Всеобщата декларация за правата на човека**: *„Всеки човек има право свободно да участва в културния живот на обществото, да се наслаждава на изкуствата, да участва в научния напредък и да се ползва от неговите достижения“*. Това означава, че музеите съдействат за утвърждаване на правото на всички хора, независимо от техния произход, да се наслаждават на своята култура чрез съхраняване и развитие на колекции, отразяващи културното разнообразие на мястото, което обитават, по начин, който спомага за увековечаване и съхраняване на културното и природното наследство и документирането на културната промяна във времето. Работата с млади хора включва предоставяне на образователни възможности младежите да изследват собствената си култура, като участват в изследвания, които подпомагат разбирането и тълкуването на местните традиции.

Със своята работа музеите дават пример за успешни партньорства с училища и местната общност за утвърждаване на културните традиции, включително организиране на мобилни и дигитални изложби, с които позволяват на отдалечени общности да имат достъп до информация и колекции.

Музеите играят роля и при ангажиране на младите хора в образователни програми за разбиране на значими теми от съвременното, напр. изменение на климата, загуба и опазване на биологичното разнообразие, опазване на здравето в ситуации като пандемията от COVID-19 и др.

Като цяло ролята на музеите в образованието на младите хора по права на човека чрез експозиции, програми и различни инициативи може да бъде обобщена както следва:

- Преодоляване на противопоставянето и отричане на исторически и научни факти и събития, които подхранват омразата и насилието.
- Осигуряване на символично обезщетение и публично признание за жертвите на потисничество по начин, съобразен със специфичните им нужди.
- Разработване на политики и програми за помирение между групи, противопоставяни по време на конфликти, и за публично признаване на извършени в миналото престъпления.

- Предотвратяване на нетолерантността, престъпленията от омраза и нарушенията на правата на човека чрез образователни програми, осведоменост и участие за намаляване на риска от по-нататъшно насилие между групи, противопоставяни в миналото.
- Предефиниране на националната идентичност чрез политика на плурализъм, която признава различните общности, както и минали и настоящи нарушения на правата на човека.
- Насърчаване на гражданската ангажираност, критичното мислене и диалога по отношение на представянето на миналото, както и на съвременните предизвикателства, свързани с дискриминация, социално изключване и нарушения на правата на човека.

Със своите гласове, мнения и опит младите хора трябва да могат да бъдат чути при реализирането на своите права. Прилагането на подход, основан на правата на човека, би следвало да позволи на музеите постепенно да променят баланса на своите дейности, така че да бъдат полезни и ценни за повече хора, давайки им възможност да реализират своите права.

В следващите години ролята и мястото на музеите в образованието по права на човека за млади хора може да бъде разглеждана през призмата на Целите за устойчиво развитие (ЦУР). Това са набор от цели, свързани с бъдещото развитие на човечеството за периода 2016 – 2030 година, които са определени от Организацията на обединените нации и се популяризират като „глобални цели за устойчиво развитие“.

Визията на Програма 2030 е за *„свят на всеобщо зачитане на правата на човека и човешкото достойнство, на върховенство на закона, справедливост, равенство и недискриминация [...] за справедлив, толерантен, отворен и социално приобщаващ свят, в който нуждите на най-уязвимите се посрещат“*¹⁰⁰

Универсалните ценности, като правата на човека, са основополагащи за ЦУР, тъй като поставят *„личността и присъщото ѝ достойнство в основата на усилията за развитие, давайки възможност на всички хора да участват активно в това начинание“*.

Глобалните цели са покана към всички сектори да си сътрудничат, за да осигурят устойчиво бъдеще. Както беше показано в тази публикация, много музеи вече са намерили своето място, а много други имат желание да увеличат своя принос. През 2019 г. Международният съвет на музеите (ICOM) прие Резолюция относно устойчивостта и прилагането на Програма 2030 *„Да преобразим нашия свят“*, с която насърчава своите членове и комисии да работят за Целите за устойчиво развитие, за да увеличат своя принос в постигането на устойчиво бъдеще.¹⁰¹

100 UN Sustainable Development Group, 2030 Agenda, <https://unsdg.un.org/2030-agenda>.

101 ICOM. Resolution No.1 “On Sustainability and the Implementation of Agenda 2030, Transforming our World”, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2021/01/Resolution-sustainability-EN-2.pdf>.

Библиография

1. Barrett, J. Museums, Human Rights, and Universalism Reconsidered. – In: The International Handbooks of Museum Studies, 2013.
2. Chen, Chia-Li. Introducing Human Rights Education within a Memorial Museum Framework: The Challenges and Strategies of Taiwan's National Human Rights Museum. *Museum Management and Curatorship*, 2019, 34: 6, 562-576.
3. Dean, A W. Who Controls the Past Controls the Future. *Virginia MagaZine of History and Biography*, 2009, 117(4): 319-355.
4. Duffy, T. Museums of 'human suffering' and the struggle for human rights. *Museums International*, 2001, 53(1): 10-16.
5. Falk, J.H. & Dierking, L.D. Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
6. Fleming, D. A Sense of Justice: Museums as Human Rights Actors. *The International Council of Museums Magazine*, 2016, 68(1): 8-9.
7. Holmesland, H. Museens samfunnsrolle, Oslo: Kulturrådet, 2013.
8. Janes, R.R. & Sandell, R. (Eds). *Museum Activism* (1st ed.). Routledge, 2019.
9. Kratz, C. The Ones That are Wanted: Communication and the Politics of Representation in a Photographic Exhibition. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2002.
10. Loewen, J.W. *Lies Across America: What Our Historic Sites Get Wrong*. New York. NY: The New Press, 1999.
11. McGhie, H.A. *Museums and Human Rights: Human Rights as a Basis for Public Service*. Curating Tomorrow, UK, 2020.
12. Orange, J. Blurring the Boundaries of International Human Rights Law: The Human Rights Work of Museums. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, 2018, 22(2): 188-217.
13. Paris, S.G. (Ed.). *Perspectives on Object-Centered Learning in Museums* (1st ed.). Routledge, 2002.
14. Reardon, B. *Educating for Human Dignity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010.
15. Sandell, R. & Nightingale, E. (Eds.). *Museums, Equality and Social Justice*. Abingdon: Routledge, 2012.
16. Sandell, R. *Museums, Moralities and Human Rights*. Abingdon: Routledge, 2016.
17. Simon, N. *The Participatory Museum*. Santa Cruz, Ca, USA, 2010.
18. Turner, C. & Sever, N. (eds). *Witnessing to Silence: Art and Human Rights*. Australian National University, Drill Hall Gallery and School of Art Gallery, Canberra, 2003.

19. Uhrmacher & Tinkler. Engaging Learners and the Community Through the Study of Monuments. *Theory and Practice*. Vol. 11, Issue 3, 2008, 225-238.
20. Zelizer, B. Reading the Past Against the Grain: The Shape of Memory Studies. *Critical Studies in Mass Communication*, 1995, 12, 220-221.
21. Carter J. & Orange J. Contentious Terrain: Defining a Human Rights Museology. *Museum Management and Curatorship*, 2012, 27:2, 111-127, https://www.researchgate.net/publication/254332395_Contentious_terrain_Defining_a_human_rights_museology/.
22. Carter, J. Human Rights Museums and Pedagogies of Practice: The Museo de la Memoria y los Derechos Humanos. *Museum Management and Curatorship*, 2013, 28:3, 324-341, <https://bit.ly/3iaSRMD>.
23. Conrad, W. & Erdős, A. (Eds). Museums of Exact and natural sciences. Problems and perspectives. Some achievements. *Museum*, Vol XXVI, n° 2, 1974, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127356>.
24. Fleming, D. Human Rights Museums: An Overview. *Curator: The Museum Journal*, July 2012, 55(3), <https://doi.org/10.1111/j.2151-6952.2012.00148.x>.
25. Fleming, D. Museums, Human Rights, Contested Histories and Excluded Communities. *Museum International*, 2018, 67: 1-4, 116- 124, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1111/muse.12085>.
26. Hein, G. *The Role of Museums in Society: Education and Social Action*. Wiley Online Library, 2010, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.2151-6952.2005.tb00180.x>.
27. Hermia, L. Living Museum launched at Losheng Sanatorium. *Taiwann News*, 13.12.2007, <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/571883>.
28. Kojima, N. LIBERTY OSAKA: Promoting Human Rights to All. Asia-Pacific Human Rights Information Center, 2009, 57: <https://www.hurights.or.jp/archives/focus/section2/2009/09/liberty-osaka-promoting-human-rights-to-all.html>.
29. Marzia, M. "What does it Mean for a Museum to be Socially Engaged?". Speech at the conference at Eidsvoll 1814, Norway, 2017, <https://eidsvoll1814.no/marzia-varutti>.
30. Orange, J.A. Translating Law into Practice: Museums and Human Rights Communities of Practice. *Periodical Human Rights Quarterly*, August 2016, Vol. 38, No. 3, 36, 706-735, <https://muse.jhu.edu/article/627631>.
31. Rachel, D.A Museum becomes a Batterfield over Poland's History. *The New York Times*, 9.11.2016, <https://www.nytimes.com/2016/11/10/arts/design/museum-of-the-second-world-war-in-poland-debate.html>.
32. Robinson J.C. Institutional Culture and the Work of Human Rights in Canadian Museums. *Museum Management and Curatorship*, 2019, 34:1, 24-39, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09647775.2018.1526647>.

33. Ross, M. Anniversary – An Act of Memory, <https://monicaross.org/artworks/AnniversaryAnActOfMemory.html>.

Декларации, препоръки, резолюции и други документи

34. Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност. Обн. ДВ, бр. 98 от 06.12.2005, <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=1111>.

35. Служба на Върховния комисар по правата на човека на ООН. Всеобща декларация за правата на човека, <https://www.ohchr.org/en/udhr/pages/Language.aspx?LangID=blg>.

36. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. Exploring the Connections Between Arts and Human Rights. Report of High-level Expert Meeting, Vienna, 29-30 May 2017. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017_arts-and-human-rights-report_may-2017_vienna.pdf.

37. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. Human Rights Education at Holocaust Memorial Sites Across the European Union: An Overview of Practices, 2011 [Pdf], https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1790-FRA-2011-Holocaust-education-overview-practices_EN.pdf.

38. ICOM – International Council of Museums. Resolution No.1 “On Sustainability and the Implementation of Agenda 2030, Transforming our World”, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2021/01/Resolution-sustainability-EN-2.pdf>.

39. UN Sustainable Development Group. 2030 Agenda, <https://unsdg.un.org/2030-agenda>.

40. Unated Nations. Plan of Action: World Programme for Human Rights Education. 2006, [https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/GuidelinesforNationalPlansofActionforHumanRightsEducation\(1997\).aspx](https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/GuidelinesforNationalPlansofActionforHumanRightsEducation(1997).aspx).

41. UNESCO. Recommendation Concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, Their Diversity and their Role in Society, adopted by the General Conference at its 38th Session. Paris, 17 November 2015, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49357&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

42. UNESCO. Road Map for Arts Education: Building Creative Capacities for the 21st Century. World Conference on Arts Education, Lisbon, 2006, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Arts_Edu_RoadMap_en.pdf.

43. UNESCO. The Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education. World Conference on Arts Education, Seoul, 2010, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Seoul_Agenda_EN.pdf.

44. UNICEF Belgium. Letter of Recommendation for Art in All of Us, 2007. <http://artinallofus.org/testimonial-partners.html>.

Iceland
Liechtenstein **Active**
Norway **citizens fund**

Издание на фондация
“Партньори - България”
София 1164, Якубица 2а
www.partnersbg.org

ФОНДАЦИЯ

“Партньори България”